

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

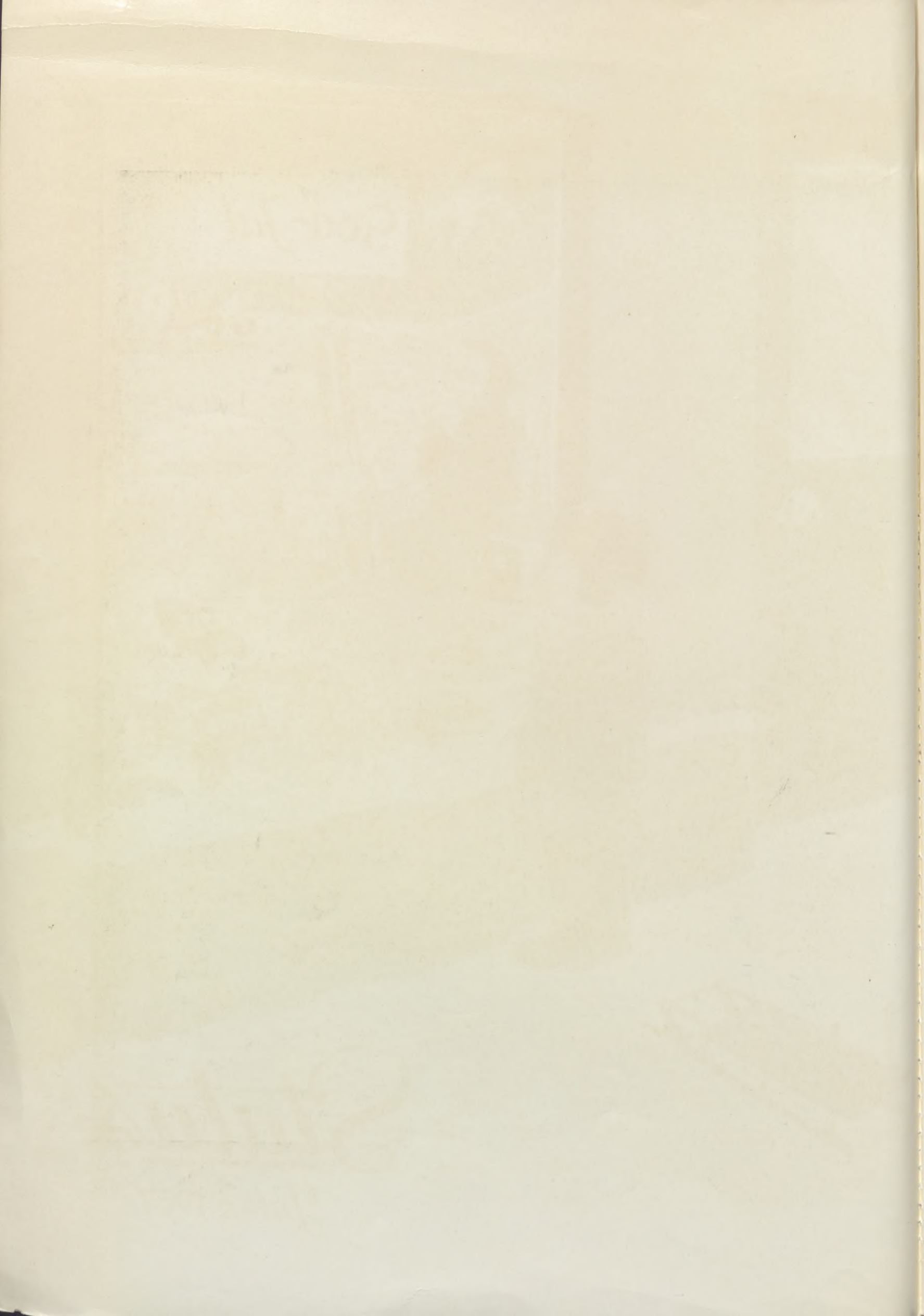

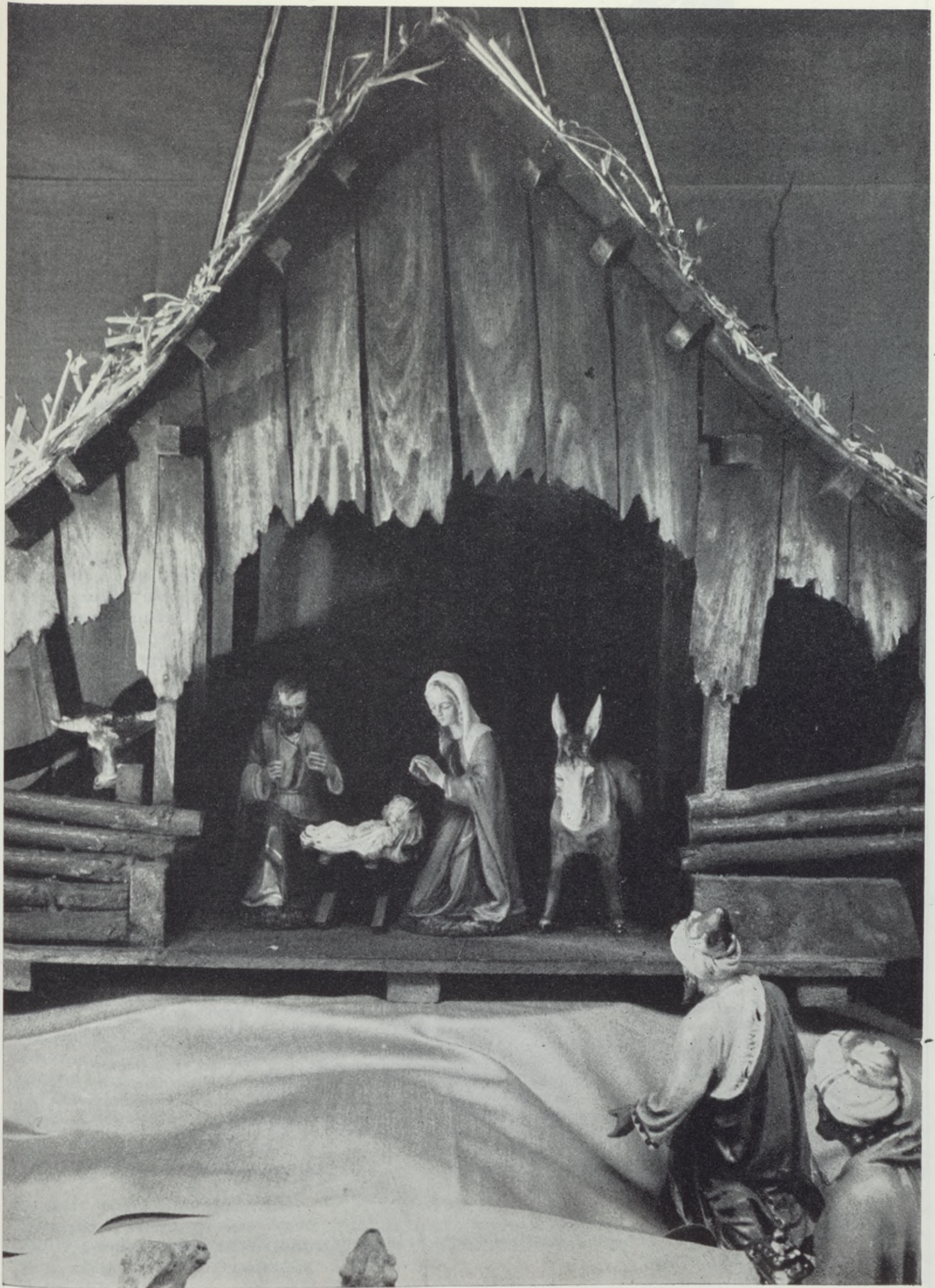
God-Jul

Status
Julen 1967

Status

(Utkommer med tio nummer per år)

Nr 10 • 1967

Ansvarig utgivare: EINAR HILLER

Redaktör: SIXTEN HAMMARBERG

Ägare: RIKSFÖRBUNDET
FÖR HJÄRT- OCH LUNGSJUKA

David Bagares gata 3, Box 3196,
Stockholm 3

Postgiro 95 00 11

Tel. 08/20 09 23, 20 09 24 (Växel)

Prenumerationspris:
Helår 20:—, halvår 11:—

Kontrollmärke
lagligen skyddat

Innehåll

Sven Vallmark: Glädjen och sjukdomen	5
Hjärtat har lotusblommans form och eldens färg	7
Stig Sjödin: Blind av kärlek	9
Så var det jul och vinter — fotoreportage av Herbert Backofen	10
Carlos: Det fria ordet vid sekelskiftet	11
Anders H. Ångström: Min barndoms julafton	14
Nils-Eric Björsson: Allmogemålningarnas brokiga blad	16
Sixten Hammarberg: Drömmen om socialstaden	18
Ebba Richert: Brevet kontra bilden	20
Nils-Eric Björsson: Kuckel och Muckel i farten	22
Ingemar Berglund: Vintern som jag minns den	25
Julbildkryss	26
Eivor Nilsson: Virkning och statuspiano	27

ILLUSTRATÖRER

Jan Rhodin, Gunnar Persson, Majken Banner-Wahlgren,
Sven Björnson

OMSLAG: Gunnar Persson

Ett handikappvänligare samhälle

är fortfarande en aktuell fråga, trots ett storartat reformarbete under åtskilliga årtionden. Även om samhället i stort sett byggt upp ett bättre skydd omkring de enskilda människorna återstår ännu mycket för att vi ska kunna säga att samhället till funktion och sätt att umgås med sjuka och handikappade är handikappvänligt.

Riksförbundet för Hjärt- och Lungsjuka (RHL) representerar våra största sjukdomsgrupper. Det är människor, ofta i medelåldern och högre åldersgrupper, som har svårt att fungera i ett modernt samhälle med högt uppskruvad levnadsrytm och pressande krav på den mänskliga organismen. Det rör sig ofta om s. k. tysta handikapp, inte så starkt märkbara utåt sett, men svåra nog för människor med sviktande hjärtkapacitet och sviter efter lungsjukdomar av olika slag. Som intresseorganisation för dessa människor möter vi dagligen deras svårigheter i den sociala miljön. Företagsnedläggningar och omställningar inom arbetslivet kan drabba dessa människor särskilt svårt — de kan behöva byta arbete, de har svårare än andra att omplaceras eller erhålla arbete som lämpar sig för dem. Förbundet söker föra deras talan och arbetar även på det praktiska planet med bl. a. social rådgivning, egna konvalescenthem, som drives i förbundets och lokalföreningarnas regi, för vila och rekreation åt sjukdomsdrabbade m. m. För vår verksamhet — för ett handikappvänligare samhälle för de hjärt-lungsjuka — söker vi samverkan och stöd och önskar alla framstegsvänliga vänner och gynnare en god jul och ett gott nytt år.

God Jul och Gott Nytt År önskar Riksförbundet för Hjärt- och Lungsjuka — Tidskriften Status

Glädjen och sjukdomen

av Sven Vallmark

På den tiden när man låg på ligghall på sanatorierna — det gör man just inte längre, och en och annan gammal ligghall lär vara såld och omgjord till badhytter, har jag hört sägas — på den tiden fanns det på sina håll ligghallsföreningar med särskilda standar. Ett av de standaren på Österåsens sanatorium bar den uppmuntrande texten:

VAR GLAD!
ty
sorg är roten
till den sabla lungnoten.

När jag själv för tjugosju år sedan blev svårt sjuk i lungnot och det såg minst sagt illa ut, tröstade en läkare min mor med att säga: "Har han bara viljan att bli frisk, så klarar han säkert upp det här. I den här sjukdomen hänger mycket på viljan och det goda humöret".

Mor trodde honom och blev naturligtvis glad, och det var ju huvudsaken. Och kanske var det också det som den vänlige läkaren åsyftade. Jag är honom mycket tacksam för det, även om jag minns att det kändes ganska irriterande, när mor kom på besök och förklarade för mig att om jag bara ville bli bra, så var det ingen fara med mig, det hade en läkare sagt.

Att sörja lungnot på sig är ju ett gammalt uttryck, som var mycket i svang förr i världen och bland annat finns hos Fröding i en känd dikt. Det finns många hjärtslitande berättelser om särskilt unga flickor, som sörjt

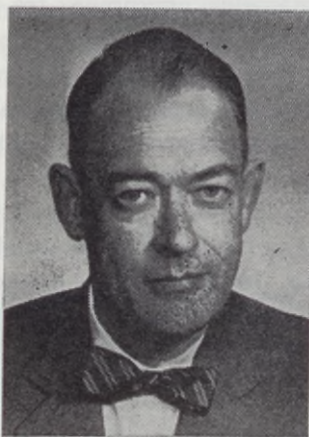

En dag sa överläkaren åt mig att skicka efter mor... senare var det tal om att flytta till isoleringsrum.

lungnot på sig och dött, sedan de svikits i kärlek. Företeelsen har numer blivit högst ovanlig, ja, rentav försvunnet, vilket väl inte torde bero på att unga flickor nu skulle sörja mindre än förr över en sviken kärlek utan rimligen bör ha andra orsaker, som det

kan tåla att ha litet funderingar över. I slutet av november 1941 hade jag legat till sängs i feber i över ett år. Febern visade tendens att stiga och låg ibland obehagligt nära 39-graderstreck, vilket är mycket med en så lång feberperiod bakom. Hostan ökade, andfåddheten likaså. Jag fick hjärtbesvär — det hör till sjukdomsbilden, sa överläkaren — och började bli blåaktig om läpparna. En dag sa han åt mig att skicka efter mor. Han talade senare om för mig att han hade trott att jag inte hade långt kvar. På rondan var det tal om att flytta in mig på ett isoleringsrum — den sista flyttningen — men hur det var så skulle jag få ligga kvar bland kamraterna på salen ett par dagar till.

Jag frågade underläkaren om han trodde att jag skulle klara mig till jul. Jag minns ännu hans litet torra röst när han svarade: "Till jul klarar ni er nog, men för någon längre tid vill jag inte garantera." Vilket jag ju inte heller hade bett honom om. Jag blev mycket belåten och tyckte att jag hade fått en lång tidsfrist, innan det skulle vara slut, en lång nådatid. Den skulle jag använda till att skriva en del brev, vil-

Fil. mag. Sven Vallmark.

Sjukhuset från insidan — hur många radiomän har de erfarenheterna? Sven Vallmark har dem. Trots ett hopplöst underläge segrade han över sjukdomen och etablerade sig som känd röst i Sveriges radio.

Hon tackade, och så gick hon alldeles in på mig och gjorde några små krumelurer med fingrarna i luften och sa med litet gäll och hög röst: "Du ska klara dig, du ska bli bra, du ska bli bra".

ket jag också gjorde. De skulle skickas efter min död. Jag har dem alltjämt kvar, tillslutna, i en skrivbordslåda.

Naturligtvis ville jag inte alls dö. Helt resignerat hade jag väl inte heller. Jag försökte äta så mycket jag kunde, sova så mycket jag kunde och ligga så stilla jag kunde. Men mitt sunnda förnuft sa mig, att det inte kunde fortsätta mycket länge till på detta sätt. Och jag förstod ju på läkarna, att de inte trodde på någon förbättring.

Så en eftermiddag tio dagar före jul kom en liten lappgumma smygande in på salen. Hon ville sälja väskor, broderade med pärlor. Egentligen fick hon inte gå omkring på sanatoriet. Det var därför hon smög. Hon tittade noga på mig och sa: "Är du sjuk?" Det kunde jag inte neka till. Vi växlade några ord och så kröp väskorna fram. Jag tyckte bra om gumman och köpte ett par väskor för att glädja henne.

Hon tackade, och så gick hon alldeles in på mig och gjorde några små krumelurer med fingrarna i luften och sa med en liten gäll och hög röst: "Du ska klara dig, du ska bli bra, du ska bli bra." Då skrattade jag. Och då skrattade också hon och kilade i väg.

Nästa dag var febern lägre. På julaftonen var den bara några tiondelar

över 37 grader och jag kunde sitta upp i sängen och öppna julklapparna själv. Det var idel böcker och så en pyjamas. Jag var ensam sängliggare på salen och hade en underbart fridsam och trevlig julafton, en av de bästa i mitt liv.

Sedan blev det en ganska långvarig historia. Jag låg i feber i ytterligare fjorton månader, opererades tre gånger och kom på benen. Sommaren 1943 fick jag första gången komma ut. Till hösten åkte jag in igen och nästa sommar kom jag åter ut. Och så höll jag på under några år.

En sommar fyllde en gammal prostinna, som bodde alldeles intill oss, hundra år. Jag hade träffat henne med långa mellanrum och gick och bockade mig för henne på hundraårsdagen. Underligt nog kände hon genast igen mig, och det enda hon sa var: "Dig har jag bett liv i." Jag tackade och sa att det var mycket snällt av henne och tänkte också litet inom mig på den trevliga lappgummans små signierier.

Hur var det nu egentligen? Var det min mors goda och starka vilja för min räkning, var det en trollkunnig lappgummas hypnotiska kraft eller en gam-

mal from prostinnas förböner, som hade hjälpt mig igenom? Eller var det hela denna mäktiga kombination? Tvangs sjukdomens onda genius att säga som Bøjgen om Peer Gynt: Han var for stærk. Der stod kvinder bag ham.

Det står var och en fritt att välja. Själv tror jag tyvärr inte på någon av dessa förklaringar. Det har varit alldeles för mycket i farten av det slaget just om lungnoten. Och så blir det gärna med en sjukdom för vilken det inte finns någon egentlig bot. Och det gjorde det inte för lungnot förr.

Nu botar man lungtuberkulos med medicin. Och jag fick uppleva början av den epoken med alla dess dåvarande ofullkomligheter, men framför allt med det underbara att man verkligen hade lyckats finna mediciner, verkliga botemedel också mot denna fruktade sjukdom.

◇

Men det hindrar väl inte att också en stark vilja och ett gott humör måste ha varit av stor betydelse? hör jag en och annan invända. Nej, det kan ju tyckas så. Och det sades ju ofta om dem som hade klarat sig igenom ett svårt sjukdomsangrepp, att det hade de sitt goda humör att tacka för.

Forts. å sid. 32

"Dig har jag bett liv i", sa den gamla prostinnan.

Hjärtat har lotusblommans form och eldens färg

Den gamla kinesiska anatomin talar om fem "fasta" organ som magasinrar och samlar — de s. k. *ts'ang*-organen — och fem "ihåliga" organ, som verkar urskiljande och kallas *fu*-organ. Dessutom berättar alla gamla skrifter om ännu ett organ som i översättning ar från kinesiskan betecknas som "uppvärmaren"; det tros av en del moderna forskare vara identiskt med lymfsystemet.

De fem *ts'ang*-organen är lungor, lever, mjälte, hjärta och njurar och de fem *fu*-organen tjocktarm, gallblåsa, mage, tunntarm och urinblåsa.

Hjärtat och levern ansågs vara kroppens äldste och viktigaste organ. "Hjärtat är", heter det i en gammal kinesisk läkarbok, "härskaren över alla ämbetsmän (man jämför inälvorna med ämbetsmän inom olika departement). Hjärtat frambringar vishet och kunskaper."

Forna tiders kinesiska friare viskade gärna, när de ville visa höggradig ömhet mot kärestan: "Mitt hjärta och min lever!"

Hjärtat (*Hsin*) har, sägs det i en mer än tusenårig urkund, formen av en lotusblomma. Det väger tolv liang (1 liang = 36 gram) och ligger mitt emellan lungorna, ovanför levern, mjälten och mellangärdet. Från hjärtat utgår sju "rör". På bilden här invid leder ett rör till levern, ett till njurarna, ett till mjälten och ett till lungan. I enlighet med de kinesiska föreställningarna om alla tings inbördes sammanhang är hjärtat självfallet tilldelat ett väderstreck; södern, vars symbol är den röda fågeln. Därför liknar hjärtats gestalt också denna fågel. Hjärtats ande heter *tan yüan*, "urbegynnelseelixir".

Hjärtat är den andliga utrustningens säte, och som varande rött organ motsvarar det elden.

Liknande uppfattningar och föreställningar går igen på åtskilliga andra håll, både i orientaliska trakter och i västerlandet, och naturligtvis har de på mångahanda sätt återspeglats inom litteraturen, filosofin, konsten osv. För att inte tala om den kära gamla kortleken, vars ursprung man spårat till

Indien och Kina. Hjärterfärgen är som bekant den förnämsta i flertalet kortspel.

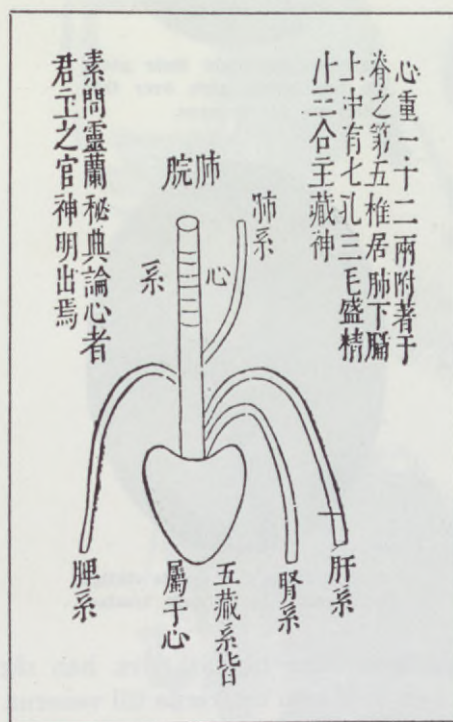
Seriösa diktare, enkla schlager- och vismakare, födelsedagsversskrivare, bokmärkesfabrikanter etc. har i oändligheters oändlighet sökt efter lämpliga rimord på ordet hjärta. Svenska språk-

cinska vetenskapare under århundradenas lopp skyldiga till allsköns vidunderliga skrivelser om hjärtats och blodets funktioner, och inte minst laborerade man med teorier om hjärtats samband med de sexuella funktionerna. Till hjärtat och blodbanorna förlades vidare alla tänkbara onda och goda, berömvärda och brottsliga anlag och egenskaper.

Det faktum, att blodet cirkulerar i vår kropp i ett slutet system av ådror och att det är hjärtats slag som pumpar det runt, anses av varje modern människa som en självklar sak; och dock är denna kunskap relativt sett av mycket ungt datum.

Den grekiske läkaren och filosofen Galenos, som levde från 129 till omkr. år 200 e. Kr., ansåg i sin lära om kroppens förrättningar att blodets rörelse spelade den centrala rollen. Hans åsikt var, att samtliga vener härstammade från levern, medan artärerna kom från hjärtat. De förra innehöll, menade han, det verkliga blodet, den näring som strömmar från tarmen till levern och där förvandlas till blod. Från levern fördelas sedan blodet genom venerna till kroppens alla delar; det förbrukades oupphörligt av organen och ersattes lika oupphörligt genom födan. I motsats till venerna innehöll artärerna blott föga blod, men mycket luft.

En del av det blod, som genom hålvenen kommer till högra hjärtförmaket och därifrån till högra kammaren, drevs, säger Galenos, genom lungartären till lungorna och övergick i rätt obetydlig mängd till lungvenerna genom dessas väggar. En annan del av

Hjärtat, enl. gammal kinesisk uppfattning.

ket är dessvärre mycket fattigt på sådana ord, vilket fått till följd en oöverskådlig mängd mer eller mindre fassansfulla nödrim. Engelsmän, fransmän, tyskar, italienare och spanjorer har det betydligt bättre ordnat med "hjärterim" — vilket förstås dock inte räddat dem från hekatomber av pekoralia.

Naturligtvis gjorde sig även medi-

Hjärtats arbete består i stort sett i sammandragningar och utvidgningar. Bilderna, som är tecknade efter horisontella tvärsnitt genom två människohjärtan, illustrerar hur mycket ett hjärta sammandrar resp. utvidgar sig under det normala hjärtarbetet. På bilden till vänster är hjärtats hålrum nästan fullständigt tömda.

blodet passerade genom hål i skiljeväggen mellan hjärtats kamrar från högra kammaren över till den vänstra. Här blandades detta blod med det från lungan kommande med pneuma (luft) mättade blodet, utdrevs i aorta och fördes till kroppens övriga delar.

Denna lära var uppbyggd på så gott som uteslutande falska antaganden, vilket dock inte bildade något hinder för att den under inemot ett halvt årtusende ansågs vara fullständigt riktig.

År 1544 visade emellertid den berömde belgiske anatomen Andreas Vesalius att blodet omöjligen kan tränga igenom skiljeväggen mellan kamrarna. Trots detta finner han ingen anledning att underkasta Galenus' lära om blodets rörelse någon revision. Detta därför att han inte hyste tillräcklig tilltro till sin egen förmåga att i avseende på organens uppgift och förrättningar framlägga egna, nya synpunkter.

Några år senare (1553) framhöll den samma år på grund av sina obekväma åsikter om treenighetsläran av Calvin på bålet brände spanske läkaren Michael Serveto skiljeväggens ogenomtränglighet. Han betonar, att allt det blod, som från högra hjärthalvan kommer till den vänstra, måste strömma genom lungorna.

Oberoende av Serveto kom också Matteo Realdo Colombo (död 1559), professor i Pisa och Rom, till samma resultat.

Blodets s. k. lilla kretslopp var upptäckt.

Först 1628 kunde den geniale engelsmannen William Harvey framlägga den epokgörande upptäckten av blodcirkulationen inom stora kretsloppet.

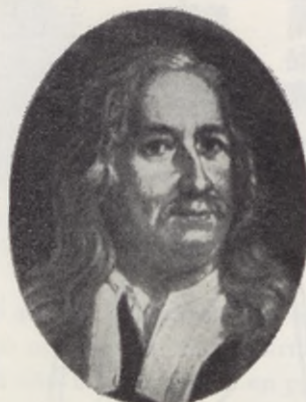
Harveys bok "Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus" är en av de stora milstolparna inom medicinen. Det behöver knappast påpekas, att H:s framställning möttes av en storm av opposition. Han hade ju vågat tvivla på Galenos och andra auktoriteter. Stormen gick dock över och Harvey fick uppleva att hans upptäckter blev vetenskapligt erkända.

Han dog 1657 — fyra år för tidigt för att få veta svaret på den fråga, som måste ha satt myror i huvudet på honom under hela hans vetenskapliga karriär. Hur gick blodet över från artärerna till venerna? Hur flöt det genom lungorna? Det var den italienske läkaren Marcello Malpighi, som löste gåtan. Han använde sig av iakttagelsemetoden och hade härvid ovärderlig hjälp av ett nytt instrument, det av Galilei uppfunna mikroskopet.

År 1661 förklarade Malpighi, som då var professor i anatomi i Bologna, att han hos grodor hade i lungorna och kring tarmarna sett obetydliga blodkärl, som var för små för att kunna iakttagas med blotta ögat, förbinda artärerna med venerna. Hos levande djur såg han blodet röra sig genom dessa

Marcello Malpighi löste gåtan om hur blodet gick över från artärerna till venerna.

Olof Rudbeck d. ä. gjorde viktiga iakttagelser beträffande lymfan.

kapillärer eller hårkärl, dvs. han såg det gå över från artärerna till venerna. Han skriver själv följande om sina iakttagelser:

"Frågan om den ömsesidiga föreningen och anastomoserna mellan artärer och vener kan på grund av dessa (hos lungan iakttagna) sakförhållanden med största sannolikhet anses vara löst, ty om naturen i ett fall driver blodet genom rör och låter dessas ändrar inmyrna i ett nätverk, är det högst antagligt att de även i andra fall skola ingå för-

ening med varandra, något som mycket tydligt kan uppvisas hos den med urin fyllda blåsan hos grodan, i vilken man kan iakttaga huru blodet på omtalat sätt rör sig genom de genomskinliga, medelst ömsesidig anastomos med varandra förenade kärlen ävensom förvissa sig därom, att nämnda kärl hava en likadan förbindelse och ett likadant förlopp, som ådrorna eller fibrerna hos nästan alla trädslädder ständigt förete."

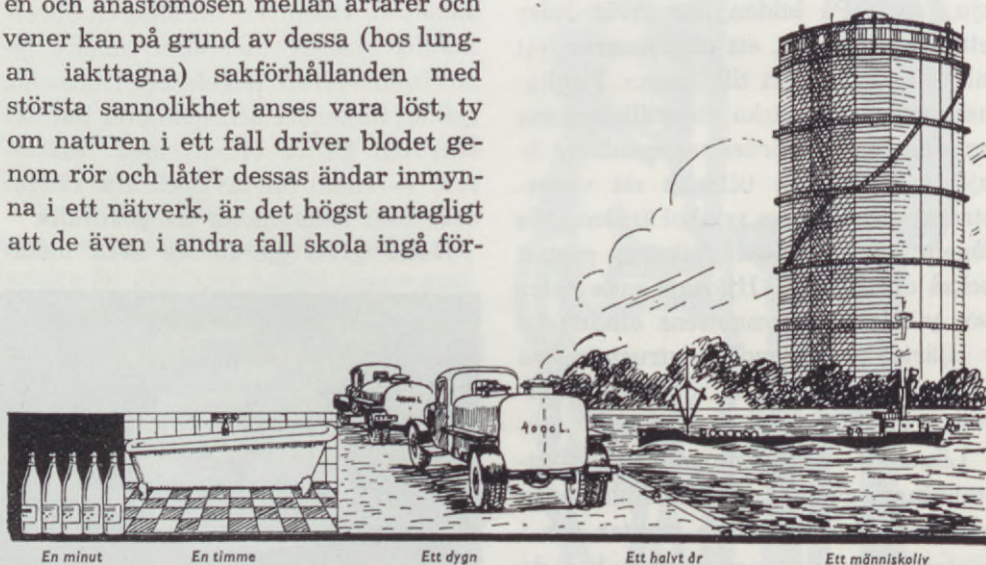
Efter Malpighi gjorde läran om blodomloppet under förevarande tidsskede ännu ett mycket väsentligt framsteg, då den engelske prästmannen Stephen Hales år 1733 för första gången mätte blodtrycket i det arteriella systemet och sålunda inledde verkligt kvantitativa undersökningar inom denna del av fysiologin.

I sammanhanget förtjänar också den store svenske naturforskaren Olof Rudbeck d. ä. att nämnas. Han påvisade år 1650 — endast 20 år gammal! — förekomsten av små kärl i de flesta av kroppens organ som inte innehöll blod utan en annan vätska, vävnadsvätskan eller lymfan, vilken långsamt strömmade från organet i fråga till en stor central stam (redan tidigare känd), som i sin tur tömdes i blodet i den stora venen under vänstra nyckelbenet.

Lymfkretsloppet kan betraktas som en del av cirkulationen — och som här redan inledningsvis framhållits, så kände redan de gamla kineserna uppenbarligen till något härom när de talar om "uppvärmaren".

"Blod är", som Goethe låter Mefistofeles säga till Faust i det högtidliga ögonblicket då Faust skall förskriva sig, "en mycket egen saft".

Forts. å sid. 32

Den här teckningen åskådliggör från en viss synpunkt ett människohjärtas arbete. Den s. k. minutvolymen är i vila för en storvuxen människa ungefär 5 liter, vilket betyder att för varje minut 5 l. blod pumpas genom den ena eller andra hjärthalvan eller genom lungorna. En minutvolym på 5 l. betyder att ett normalt mänskligt hjärta skulle pumpa ett badkar om 350 l. fullt på drygt en timme eller två tankbilar (8.000 l.) på ett dygn. På ett halvår skulle ett tankfartyg rymmande 1,2 milj. l. kunna fyllas och under ett helt långt liv eller på 80 år skulle den stora gasklockan (190 milj. liter) vid Värtan i Stockholm kunna fyllas.

Blind av kärlek

Novell av Stig Sjödin

Teckningar Sven Björnson

Han var en man som man kunde skrämman barnen med. Akta dig, annars kommer Skam-Pelle och tar dig, sa de vuxna.

I vanliga fall gick han under namnet Färs-Pelle, men hette i sig själv Hake, som var soldatnamn förstås och lika vanligt som Storm, Hane och Rask, ja, en av klensmederna hette Krut och hade därför ögonen på sig lite extra.

Alla kände honom under de båda vedernamnen, ingen talade om Hake. Det gick ett tal om att han i ungdomen drivit handel med hästar, han kunde hantera gällarkniven utan att darra på handen, sa vissa rapportörer, och det var därför man antydde ett skamligt förflutet, att det fanns anledning för barnen att rädas.

◇

Men Färs-Pelle, sa fruntimmerna, är närmast snäll. På det sättet tog de bort lite av den rädsla de själva kände. Mustaschgardinen över den köttiga munnen, den vassa blicken under vegamössans skärm, den frodiga rosigheten över kinderna — som dock aldrig inbjöd till familjäritet — den avmätta hållningen, distansen till kvinnorna, som han såg på uppifrån, granskande, nagelfarande, alltsammans kunde bara leda till en stark respekt. Inte den sorts respekt som kommer av vördnad för åsikter eller av den självklara överlägsenhet, som en del individer är naturfödda med, nej, respekten för Färs-Pelle satt djupare, under skinnet, fanns som en orolig källa under sviktande mark, den hade sitt centrum i den rädsla som anar att ett ord, en gest kan utlösa ett förgörande våld, en blott till hälften och nödtorftigt tämjad kraft, en kraft som om den släpptes loss skulle frigöra en förhärjande brand.

Respekten för Färs-Pelle satt djupare, under skinnet... den hade sitt centrum i den rädsla som anar att ett ord, en gest kan utlösa ett förgörande våld...

Sinsemellan sa kvinnorna att det givetvis var hästkött i färsen, att all korv han fjälstrade och rökte i sin källare innehöll hästkött. När de var utom hörhåll för Färs-Pelle och på bekvämt avstånd från hans transportabla butik — sommartid använde han kärra, på vintern hög flake på medar — så skämtade de med varann. Och på kalas sa man ptro! när det serverades köttbullar.

Någon enstaka gång nådde det förklenande talet hans öron. Då drog han den blanka kniven ur den väldiga slidan, fick fram brynjärnet och drog några raska tag med kniven, sedan dräpte han den oförskämda pratlusen med en enda, definitiv blick. I de ögonblicken neg kvinnorna spontant. Re-

flexen visade att marken under dem gungade.

Han kom vanligtvis farande fredagar. Butiken bestod av en stor, rödmålad kista, med två luckor efter den ena långsidan. I det ena facket förvarade han kött och fläsk, i det andra charkuterier. Med tillbakahållen elegans i rörelserna slog han upp luckorna när han fick kunder. Det var ingen som lämnade honom utan att ha gjort affär. Väl innanför trollkretsen kunde kvinnorna inte låta bli att köpa.

◇

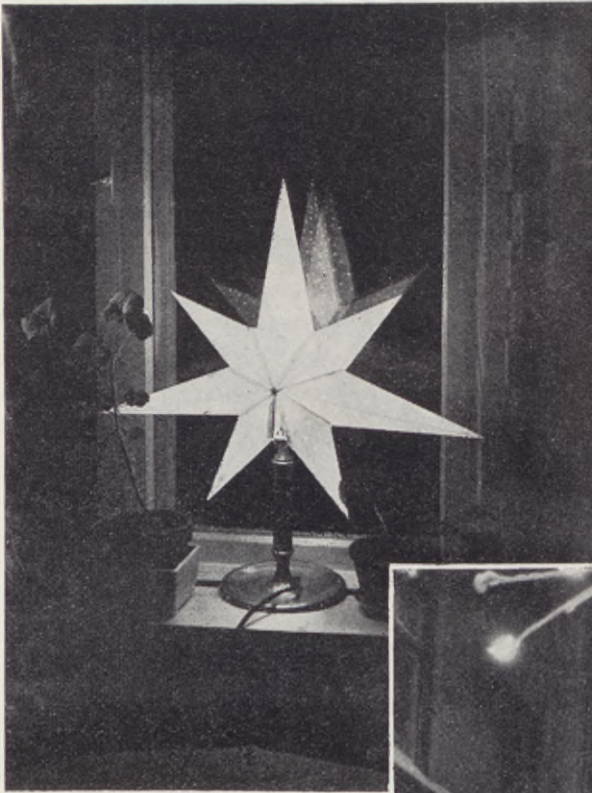
Då och då talade man om att det var ohygieniskt med gatuhandel, att man borde handla hos De förenade. Men

Forts. å sid. 30

Så var det jul och vinter igen i ett enda svep

Bakom denna bildkonstellation står fotograf Herbert Backofen

Stjärnan i fönstret visar vägen...

...och därute står självaste tomtedärfar och spanar...

...nu vet han var man väntar honom.

Kölden knäpper i gamla stugor med uppskottade vägar.

I stan ser det ut så här.

Och i kyrkan är det fullt av värmande ljus denna morgon.

Det fria ordet vid sekelskiftet

Om pressens frihet skrev
Oscar II och Daniel Fallström

"ARIEL" – pressveckans tidning,
hade en kort men lysande tid.

"Ariel, pressveckans tidning", ja, det var en ganska kortlivad publikation, som utkom den 18 maj 1901 med sitt första nummer, en för sin tid pampig trycksak med många kända pennor. Få exemplar torde finnas kvar av tidningen. Dess tid var kort men lysande, och dess uppgift var att sprida glans över det fria ordet under "pressens vecka", som tog sin början torsdagen den 23 maj med en invigningsfest på Kungl. Operan och slutade den 31 maj — en vecka som skulle göra "öfverväldigande verkan" enligt förhandsreklamen.

Vi ska inte ge oss in på festprogrammets alla detaljer. Låt oss bara stanna inför några ord i "Ariel", pressveckans tidning och dess redovisning av "ett kvantitativt och kvalitativt mera betydande antal framstående medarbetare än någon hittills synlig svensk tillfällighetstidning haft".

Var det överord? Döm själva kära läsare! (och märk årtalet — 1901!). Här är en om också ofullständig pre-

Pressens Vecka STOCKHOLM

Även många kända konstnärer medverkade vid Pressens vecka. Affischen ovan är ritad av Albert Engström, men han var inte ensam om att stå för dekorationerna kring festligheterna. Det var ett sällsynt uppbåd av kända personer, fest och glans, denna vecka år 1901.

sentation av medarbetarna: "Författare och författarinnor: Konung Oscar II, Bo Bergman, Aug. Bondeson, Anna Branting, A. U. Bååth, Daniel Fallström, Jerimias i Tröstlösa och många, många flera.

"Vi hafva konungens synnerliga välvilja att tacka för att vi kunna å Ariels första sida beledsaga hans bild med några rader af hans egen hand", skriver redaktionen och talar vidare om att det rör sig om "två förberedande och två avslutningsnummer". Vidare utlovades att programmet under pressveckan skulle förete "en kontinuerlig stegring" och nå sin höjdpunkt med "den stora maskeradbalen den 31 maj, en festlighet med "grundton af svensk rococo".

Och så gäller det medarbetarna. Vad skrev de om? För att börja med Daniel Fallström så inleddes numret med dånande fanfarer om pressfriheten. Så här låter det i några strofer ur Fallströms högstämde dikt "Ariel Guds Stridsman":

Upp, kämpar, af det fria ord,
hör bragdens timma klingar! —
Förjaga lögnen från vår jord,
åt sanningen gif vingar!

Den flamma, ordet redan tändt,
låt ut i gnistor ljunga!
Guds stridsman blif, den han har sändt
att krossa bojor tunga!

Oscar II var betydligt stillsammare i sin högtidliga deklARATION om pressfriheten. "Sverige är ett af de land, der den konstitutionella friheten har de äldsta och djupaste rötter", konstaterar författaren-konungen. Och han fortsätter: "Pressens frihet särskildt är der, kan man säga, nästan obegränsad i praktiken". Vad sägs om en sådan frihetsdeklARATION av en svensk konung vid sekelskiftet? Men en kung skulle inte vara en riktig kung om han inte till sin "obegränsade" pressfrihet lade en viss reservation. Det gjorde också Oscar II i följande tillägg: "Med sin kärlek till frihet och oberoende har detta land dock alltid vetat förena vördnaden för laglighet och lojalitet".

*Sverige är ett af de land, der den konstitutionella frihetens
har de äldsta och djupaste rötter. Pressens frihet särskildt
är der, kan man säga, nästan obegränsad i praktiken.
Med sin kärlek till frihet och oberoende har detta land
dock alltid vetat förena vördnaden för laglighet och
lojalitet. Dess historia visar det, och de mycket sällsynta
undantagen tjena endast till att bestyrka regeln.*

Oscar,

"Vi hafva konungens synnerliga välvilja att tacka för att vi kunna å Ariels första sida beledsaga hans bild med några rader af hans egen hand..."

Så skrev redaktionen för Ariel och presenterade sig som den "tillfällighets-tidning" som ifråga om medarbetare kunde ståta med så förnämliga namn att ingen tidning hittills åstadkommit något liknande.

Konung Oscar uppträdde som drabant för det fria ordet och prins Eugen med illustrationer. Vilken tidning kunde uppvisa två kungliga i redaktionsstaben? I sanning: Ariels saga var kort men lysande i sekelskiftets Sverige.

Andra författare i Ariel sysslade med betydligt enklare problematik. Jeremias i Tröstlösa skrev om en liten burfågel. Det är en elegant dam, som kommer in på redaktionen till Jeremias och berättar om att "Pippi är död". Fågeln har dött av värmeslag och nu ska na-

turligtvis redaktören (Jeremias) skriva något vackert i sitt blad. För på den tiden, berättar Jeremias, kom till redaktionerna "en massa personer på besök". Somliga är ilska, andra bedröfvade, några vilja klandra, andra berömma, en vill visa ett af honom

uppfunnet perpetuum mobile, under det att en annan är icke mindre stolt öfver det ägg på 105 gram, med hvilket hans höna nyligen nedkommit..." Nu hade den här damen en sorglig nyhet — hon hörde till de "bedröfvade" och redaktören föll till föga. Det får vi veta i artikeln eller kåseriets avslutning: "Och jag doppar pennan och skrifer en notis på sex rader om solhettans skadlighet för kanariefåglar."

◇

Bo Bergman har en dikt med som heter "Marionetterna". Vi har sett den senare i hans samlingar och vi undrar om pressveckans tidning var först med publiceringen. En strof ur dikten förtjänar att citeras i det skick den var i Ariel:

Vi äta och dricka och älska och slåss
och dö och stoppas i jorden,
vi bära den lysande tankens bloss,
vi äro så stora i orden.
I härlighet lefva vi och i skam,
men allt som går under och allt som
går fram
och allt som vår lycka och ofärd båd
är bara ryck på trådar.

◇

Under rubriken "Landtliga erotiska känslor" berättas om olika skeppsbrott på kärleksstigen. Först talas om "Fattig-Pelles klagan" — han har som rival en rik man med "penningapung". Pelle förlorar naturligtvis och klagar:

Ack Britta, du vänaste lilja
du blomstrande, doftande ros
nu räfven oss begge ska skilja
å dra mä min glädje sin kos.

Och sedan kommer en kvinna till tals och berättar om "Ett slutbref". Även hon klagar på vers i den här stilen:

Ja Petterschon, ja Petterschon,
du lofte mej din tro,
Te hösten skulle du ta stat
å vi få egä bo.
Ja va di lilja å di ros
men ändå flötte du din kos
mä all min fröjd å ro.

Annonserna är värd ett särskilt kapitel och man blir ytterst förvånad — om man nu inte är historiskt kunnig ifråga om annonsering — att se hur olika företag, som annonserar i Ariel,

PRESSENS VECKA IDROTTS- OCH MILITÄRFESTERNA

Torsd. Fred. o Lördagen
den 23. 24 och 25 Maj.

IDROTTS-PARKEN

Den här affischen var ritad av Gust. Ankarcröna och avslöjar hur det försvar vi hade var uppbyggt.

faktiskt skäller på varandras produkter. Sådant förekommer inte numera bland annonsörer i dagspressen. En firma som annonserar om munvatten tar sig friheten att säga att firmans "antisepticum" är "verksammare" än andra produkter i samma bransch. Och inte nog med det. Annonseren nämner också dessa "sämre" produkter vid namn och hänvisar till "prof. E. Almqvists intyg". Man frågar sig hur de andra — kända firmor — reagerade för en sådan nedklassning av egna produkter av en konkurrent. Här kan man verkligen tala om nästan "obegränsad" pressfrihet!

Texterna i annonserna har förändrats åtskilligt sedan sekelskiftet. Ett livförsäkringsföretag kunde exempelvis använda sig av en text som lyder så här:

En bekämpare af fattigdom
En uppfostrare till sparsamhet
En förtänksamhetens budbärare
En självviskhetens prøfvosten
En samvetsesak för familjefadern

Daniel Fallström var författaren på modet vid sekelskiftet. Han om någon ägde förmågan att "kläda sina ord".

Ur ARIEL

lörd. 18 maj 1901

ANNONS:

"Svea-Velociped är enligt intyg från framstående läkare och fackmän, den bästa och bekvämaste promenad- och turistmaskin som existerar."

SLUTORD:

"Ariels tillvaro blir kort, men vi våga hoppas att den ändock skall lefva i godt minne någon tid efter det pressveckans festligheter tagit en ända."

En brödfråga för hustru och barn är lifförsäkring.

Efter dessa teser fortsätter firman att presentera sig själv som "en stormakt inom finansvärlden, en banbrytare inom sitt fack, en mönsteranstalt i sitt slag" osv. Ingen blygsamhet minnans hos annonsörer vid seklets början!

Slutligen bör väl också nämnas, att Ariel, pressveckans tidning, kostade i lösnummer 10 öre och i prenumeration 1 kr 20 öre. Slutorden från Ariels redaktion i första numret förtjänar faktiskt att räddas åt eftervärlden: "Med denna förklaring öfver sin tillkomst och sitt ändamål träder Ariel ut i världen. Han kommer med gladt mod och leende uppsyn, om ock stundom allvarstankar bo i hans lockiga hufvud. Och han hälsar allt Sveriges folk, som förstår att skatta det fria ordet, välkommet till svenska pressens fest med ett fröjdefullt: hell!"

Carlos

På ett stort golvfast bord mitt i köket stod uppdukad all kallmat. Fyra—fem olika sorters sill, anjovis, ål, kall inkokt braxen, strömming i olika former, kaviar, kokta ägg, korvar...

Min barndoms julafton

Text Anders H. Ångström Teckningar Gunnar Persson

Jul betydde mycket mer förr, än nu. Det var en släktgemenskap och en avkoppling generationer emellan mer än i dag. Och en magisk innebörd, som vi har svårt att förstå.

Min barndoms jular är så otroligt främmande jämfört med de, vi firar idag. Med dess kommersialisering och yttre symboler, där givandet blivit en statussymbol.

Jag råkade ha den lyckan att min mormor hade en liten herrgård, där hon uppehöll ett traditionellt julfirande. Hon hade 5 barn och så småningom 16 barnbarn.

Och där hölls ett gammaldags julfirande.

Det började långt i förväg. Redan i november. Då städslades olika kvinnor, som dels skulle sköta hela husets jultvätt, dels ta vara på allt det kött, som slaktats till jul. Naturligtvis fanns julgrisen där i olika former, en kalv,

delar av en ox, höns och fisk av olika slag.

Allt detta djupfrystes på ett mycket primitivt sätt, dels i isdösen, dels i enkla isskåp.

Men det som för ett litet barn före jul kanske var det mest fascinerande, var mormors "Röda kors — eller kyrkliga" verksamhet. Där satt vi framför brasan, där vinteräpplen stektes på ett järngaller och mormor berättade skrönor och vi klippte julgranskarameller och andra julprydnader.

Brasan falnade ihop och i glöden upplevde vi allt det mormor berättade om.

Så småningom drog sig alla dessa förberedelser tillsammans till jul. Ibland var de vita, ibland gråa. Men på något sätt spelade det inte så stor roll hos Mormor. Det var ändå alltid

jul hos henne. En lång tids förberedelse för något viktigt: "Att jula". Att uppleva olika generationer i en tradition och gemenskap.

Redan dagen före julafton kom de familjer, som skulle delta i firandet ganska tidigt. Man åt en relativt enkel middag och ägnade sig sedan åt förse-nade julklappsbestyr. Den stora brasan var tänd, glögg och sherry fanns på bordet, på ett annat bord fanns julklappspapper, lack, sigill, snören och andra attiraljer.

Och var och en sysslade i en viss gemenskap med sina julklappar.

Så hade vi en sed, som egentligen inte är svensk, utan engelsk. Nämligen "strumpa".

På julnatten satte var och en ut en strumpa på dörrhandtaget och den fylldes sedan med "lätta" julklappar. För barnen enkla leksaker, jultidningar och marsipangodsaker. För de äldre rakvatten, tvålar, cigarrer, näsdukar och annat smått.

Allt detta distribuerades till de olika strumporna i nattens tysta timmar av sagans goda fe: Mormor.

Sedan vaknade man på julaftons morgon mycket tidigt i en stor spänning vad strumpan innehöll. Men man fick inte öppna den förrän man kom in till Mormor.

Där samlades alla julgästerna med sina strumpor. Ett jättelikt kaffebord var dukat, och Mormor själv tronade i en stor säng med bäddjacka och en fantastiskt söt nattmössa och hade hela sängen kryllande av små barnbarn.

Mormor gick omkring i sockendräkt och vitt förkläde och småputsade.

Det var stor spänning på jultorgonen... vad innehöll strumpan?

Barnen var ju mest intresserade av sina strumpor, medan de äldre redan tidigt började ägna sig åt mer lekamliga njutningar.

Efter en halv timmes gedigen familjeunderhållning skiljdes man i olika grupper.

Barne kläddes vederbörligen på av sina mödrar för att hämta "JULGRANEN". Ledare var gårdskarlen och "allt i allon" Johnsson. Transportmedel skidor och en liten släde som drogs av gotlandsrusset "Kronblom". Så hämtade vi en gran ur vår egen skog och fraktade hem den.

Under tiden hade de vuxna varit på jakt. Den begränsades alltid till tre julharar och 5—6 fasaner. De var urtaggna och hängde utanför kökstrappan med doftande enris i sig.

Efter att granen kommit på sin plats i den stora matsalen, sattes havrekärven för småfåglarna upp på gårdsplanen och en fläsksvål i vällingklockans ställning.

Inomhus gick mormor i sockendräkt och vitt förkläde och småputsade. Till hennes viktigare uppgifter hörde att portionera ut julsupen. Den serverades ur en gammal tennebägare som rymde närmare 10 cl. Det hörde till gammal tradition att var och en som kom till gården i något ärende skulle ha en sådan undfägnad. Följden var också att många gjorde sig ideliga ärenden till gården.

Omkring klockan tolv vidtog den stora jullunchen. Den ägde alltid rum i herrgårdsköket, där alla, vuxna familjemedlemmar, barn och tjänstefolk, åt tillsammans. Lunchen var gigantisk,

Vi hämtade gran ur 'egen skog'. Ledare var gårdskarlen och den lilla släden drog gotlandsrusset "Kronblom".

nästan i klass med Karl Ludvigs matbord. På ett stort golvfast bord mitt i köket stod uppdukat all kallmat. Fyrafem olika sorters sill, anjovis, ål, kall inkokt braxen, strömming i olika former, kaviar, kokta ägg, potatis-, sill- och grönsakssallader, hembakad leverpastej, korvar av olika slag, grisfötter, kalla revbensspjäll, sylta, senap, kryddor, äppelmos, geléer och sylter av olika slag. Och som centrum naturligtvis skinkan med äpplen och katrinplommon.

På den stora spisen prydd med hemstöpta ljus, lingonris, girlander och andra julprydnader puttrade olika grytor. Doppet med det hembakta vörtbrödet, rödkålssallad, hemgjord julkorv, små köttbullar, omeletter och stuvningar av olika slag.

Det var en måltid, som var barbarisk i sitt överflöd och inte mycket stod Röde Orms legendariska julfirande efter.

Den sköljdes för de vuxnas del ned med hemkryddat brännvin och en specialtillredd mumma, som serverades i

en jättestor silverkåsa. Enligt traditionen drack man då "Anders Mattse". Det innebar att mormor, som var värdinna, öppnade julätandet genom att fråga sin äldsta måg: "Anders Mattse?" Denne svarade: "Vad vill du?" "Jag vill dricka". "Nå men så drick då!" Hon dricker och vänder sig igen till honom och säger "Anders Mattse", "Vad vill du?", "Jag har druckit", "Nå hur smakade det?", "Känn själv". På det sättet fortsatte ceremonien hela bordet igenom.

Efter denna gigantiska lunch, som varade i stort sett en timme, delades släkten upp i grupper med helt olika aktiviteter. Herrarna drog sig tillbaka och sov jullunchen av sig, kvinnorna snyggade upp efter och avslutade julpyntningen. Mormor tog en större del av barnen med sig i en släde förspänd med "Kronblom" och åkte runt till folk på gården och delade ut julgävor av olika slag.

När herrarna vaknade väntade dem en sprakande brasa i det stora sällskapsrummet och ett stort julbord med

Forts. å sid. 24

KERS ERIK JÖNSSON: Konung Karl XIV Johan till häst, signerad E. Jönsson, Leksand 1836. Privat ägo.

Allmogemålningarnas brokiga blad

av Nils-Eric Björsson

Det svenska allmogemåleriet har tre huvudcentra: det norrländska med Häl-singemåleriet som det starkaste insla-get, dalmåleriet, som koncentrerats kring Siljan, och det sydsvenska som omfattar Halland — Västergötland — Småland.

Dalfolket gav sig som bekant ofta ut på säsongbetonade arbetsfärder över hela landet och därför träffar man nu på deras måleri överallt i Sverige. De var också noggranna med signering och datering av sina arbeten. Dalmå-leriet är ett känt kapitel i folkkonstens historia. Karlfeldts Dalmålningar på rim 1901 förmedlade den första kon-takten och på 1910-talet började dal-måleriet att systematiskt utforskas och kommenteras. Här har Svante Svärd-ström utträttat ett stort arbete.

Dalmålningarnas motiv var oftast religiösa och utförda efter grafiska för-lagor, främst efter de träsnitt som från Gustaf II Adolfs-bibeln spreds i 1700-talets figurbilder och uppenbarelsebö-c-ker. Men målaren gav sin egen tids och omgivnings lokalton åt de bibliska motiven och lät gestalterna uppträda i tidens folkdräkter.

Konstartens upphovsman var Målar Erik Eliasson (1754—1811) från Utan-åker i Rättvik. Han var i första hand skåpmålare och det var på 1700-talet som han började odla detta dekorativa måleri, som skulle komma att bli en symbol för Dalarnas kultur. En av Eliassons tidigaste interiörer, klädstu-gan från Backhansgården i Svärdsjö kyrkby, fanns att bese på Dalarnas mu-seum i Falun. Eliasson bildade skola i Rättvik där Björ Anders Hansson (f. 1775) kom att höra till de förnämsta målarna.

Jämte Rättvik blev Leksand adlmå-leriets huvudcentra. Rättviksstilens färger domineras av rött och grönt, me-dan Leksands är rött och blått.

Bland leksandsmålarna kom Winter Carl Hansson (1777—1805) att göra en särskilt betydelsefull insats. Han var främst rumsdekoratör, en dalmålare som lät sin konst blomma i tak och på vägg. Det är genom honom som kur-

LARS HANS PER OLSSON: Tre vice män, signe-rad Petri Olof Fillius 1820. Riklig användning av stämpelblommor i trädets lövverk. Nordiska museet.

bitsen — dalmåleriets mest karaktäristiska element — når sin fulländning: ”i hans kurbitser rinner en slösande rikedom som ur väldiga ymnighets-horn” har Svante Svärdröm sagt. Från Rättvik och Leksand spred sig dalmåleriet och fick utövare i Boda, Bjursås, Enviken och Mora. Bjursåsmålaren Mats Persson Stadigs verkstad finns bevarad på Dalarnas museum, med kista och målarskrin, egenhändigt tillverkade penslar, stämplor och färgkoppar och andra tillbehör. Det är en härlig ögonfägnad som dessa rum bjuder på. Hur rätt har inte Svante Svärdröm när han säger: ”Att orientera sig bland dalmålningarna är som att lustvandra i en exotisk trädgård.”

De röda hälsingegårdarna möter resenären som praktfulla konstverk. Till skönhetsinrycket bidrar de vackra brokvistarna, formliga smycken av snickarkonst. De är också ofta målade i en rik färgskala.

Men de hälsingska gårdarna är vackra att se på inte bara utifrån. Många av dem kan visa upp interiörer som står i samklang med deras yttre, ett allmogemåleri som är både förnämligt och rikt förekommande. Det bonadsmåleri som man möter här är det äldsta i landet och det finns inget landskap som kan uppvisa en sådan rikedom på vägg- och takmålningar som Hälsingland.

I fjol påbörjade man en fotoinventering av äldre folkligt måleri i Hälsingland. Kanske finns det 10.000 målade rum i Hälsingland, har landsantikvarien sagt.

Men de mästare som gick omkring i Hälsingland på 1700- och 1800-talen och dekorerade väggar och tak är till skillnad mot dalmålarna mestadels anonyma. Vilka de var hoppas man att inventeringen i åtskilliga fall ske ge svar på.

Det är tre år sedan det sensationella fyndet gjordes i Alfta: I Hans Ersgården i Kyrkbyn hittades i en trossboten en samling bonader från 1500-talet, samtliga var målade på väv och mätte tillsammans inte mindre än 50 kvm.

Fyndet i Alfta inspirerade en pojke i Delsbo att gå upp i drängkammaren i flygelbyggnaden och undersöka en tapet som han hade tyckt se misstänkt ut. Under tapeten vänd in mot stoc-

ANNA STRIDH I TORPA: visar "en stående kvinna". Närmare data om denna konst saknas.

MALAR ERIK ELIASSON: Lustvandrande kärlekspar. En arbetskarl i bakgrunden bilar en virkesstock.

karna fann han en märkelig Reutermålning på väv från 1750—60.

Ett annat exempel är bonden i Forsa, som låg och tittade i taket där solen slog några reflexer. Plötsligt tyckte han sig urskilja ett mönster där uppe. Det var också en målning som han upptäckte, men tyvärr råkade han förstöra en del av den när han skulle skrapa fram den.

Den inventering som pågår har ökat intresset för det gamla allmogemåleriets och fler fynd kommer att dyka upp. Bl. a. den målning som man lät spika över, därför "att man hade tröttnat att titta på den".

Inte tio hälsingemålare vet man namnet på. Jonas Hertman från Bollnäs (1769—90) är en av de mest berömda. I Näsbyn, Alfta, finner man utsökta resultat av hans pensel, bl. a. "Kristi Himmelsfärd". Det är han som har utfört dekorationerna i Bollnäsgården på Skansen.

I Delsbo framträdde Gustaf Reuter (1699—1783) och gav namnet åt en målarskola; ett signifikativt prov på Reuterskolans måleri lämnar väggar och tak i Norrbergsgården, Delsbo.

Motivens mångfald är stor; de spänner från bibliska bilder till ett ornamentalt fantiserande med blommor och blad som ingredienser. Mellan vägg och tak löper olika bårdtyper, inte sällan det schablonmönster som har sitt ursprung i medeltida kyrkligt muralmåleri.

Forts. å sid. 24

Drömmen om socialstaden

40-talet var intressant inte bara ur litterär synpunkt. Även på det socialmedicinska området blåste det friska vindar. Den store 40-talisten i sociala idéer var ingenjör Hjalmar Cederström. Han pläderade för ökad social forskning och hans lidelse var att skapa ett samhälle, där alla kunde bli "fullkonsumenter".

"Underkonsumenterna" var de handikappade och partiellt arbetsföra. Det var mot de eftersatta behoven hos dessa grupper Cederström riktade sitt strålkastarljus. Hans idéprogram utgick i korthet på att göra "underkonsumenterna" till "fullkonsumenter". Plan-skissen "Socialstaden" var ett försök att vinna en bredare folkopinion för radikala åtgärder för de handikappade i efterkrigssamhället.

Hjalmar Cederström.

I efterkrigssamhällets sociala debatt fanns färgstarka inslag av utopier och idéutkast. Programmen hade god jordmån. Man var inte ängslig för att ta upp förslag — djärva skisser som likasom skulle vara en garanti för fredens samhälle. I min hand håller jag en liten skrift, som på sin tid rörde upp många sinnen för hur ett samhälle med de mänskliga rättigheterna i praktisk funktion skulle se ut. Mannen bakom den här skriften lät tala om sig, främst i Stockholm, där de kommunala myndigheterna fick känna på taggarna i konstruktörens vassa argumentering. Den lilla skriften innehåller mycket dynamik som hade svårt att accepteras av de styrande i 40-talssamhället.

Mannen bakom skriften var ingen 40-talist i litterär bemärkelse. Han hette Hjalmar Cederström, var arkitekt och sjukhusbyggare, men också en man med idéer högt över vanlig grå vardagspolitik i stat och kommun. Den här skriften med rubriken "En högvärdig invalid- och åldersomsorg" är bara en liten del av Cederströms sociala författarskap. Och han var tidigt ute. Ännu innan andra världskriget var slut var han klar med att börja efterkrigsplaneringen. "Mina förundersökningar och förarbeten i

hithörande frågor ha påstått i många år", skriver Cederström i inledningen till sin skrift. Redan tidigare — säger han — var det klart att kriget var oundvikligt, "varför jag lade mina undersökningar så, att de skulle bli till nytta under och efter ett kommande krig".

Vad ville nu "socialingenjören" Hjalmar Cederström? Ja, det är nog väldigt svårt att klara ut i all hast. Man får försöka ta upp hans planer i små, små bitar. Och ändå rör det sig inte om några småsaker! Allt hos Cederström fanns i ett nyckelord — och ordet var "forskning". Knapriga lagstiftare som satt och filade på sina paragrafer passade illa in i det sociala forskningsprogram som dukades upp för en häpen lyssnare. Det som tände debatten omkring den märklige socialingenjören var idéskissen "Socialstaden". Det var en modell lyssnaren fick ta del av — en modell som ömsom tjusade, ömsom förskräckte. Så här resonerade Cederström: "Låt en stab av skickliga konstruktörer göra ritningarna till en modell till ett nytt samhälle! Bygg upp modellen, och sätt den i funktion! Undersök dess effekt och dess ekonomi! Bedöm därefter, om denna samhällsmodell är värd att efterbildas i större skala!"

För att ordna en högvärdig invalid- och åldersomsorg behövdes ett program menade Cederström, och detta kunde inte ske utan att man började med experiment — försöksmodellen hette "Socialstaden". Försöksmodellen skulle omfatta ca 5.000 personer och lämpligen kombineras med "socialväsens- och byggnadsindustrins forskningsinstitut". Befolkningen i socialstaden skulle utgöras av invalider och överåriga m. fl. från alla branscher och från såväl statlig som enskild verksamhet. Även lärare, tjänstemän, tekniker och läkare hade en uppgift i socialstaden — t. ex. överåriga läkare skulle kunna användas där.

Mycket i Cederströms resonemang byggde på att samhället i dess dåvarande funktion var föga handikappvänligt, föga anpassat för den som på grund av sjukdom och invaliditet hade svårt att hänga med. Men det fanns andra aspekter också. Ekonomiska, romantiska och andra faktorer blandades på ett för lyssnaren högst svårbegripligt sätt — det fanns en tanke bakom, men det var svårt att hänga med då Cederström drog igång sitt väldiga sociala maskineri. Staten skulle äga mark, byggnader, maskiner och fast inredning i socialstaden, men varje sys-

selsättningsgren skulle i princip organiseras såsom "filial till det vanliga näringslivets branscher eller företag".

Sjelva skötseln av olika företag inom socialstaden skulle ske genom personer utsedda av ett "clearingkontor". Dessa voro människor, som tidigare haft motsvarande tjänster inom det vanliga näringslivet, men som behövde ha förkortad arbetstid osv. Affärslivets uppbyggnad i socialstaden är intressant att ta del av. Så här tänkte sig Cederström den delen: "Varudistributionen sker icke i smärre konkurrerande butiker med en mångfald olikartade varor i alla prislägen utan i varuhus, försett med postgirokontor." De varor, som försäljas, ingå i standardiserade serier och ha bestämda priser. Då läkaren konstaterat en minskad arbetsförmåga hos den anställde, får denne ingå i en högre rabattklass för varor. Härigenom bibehålles förutsättningen för högvärdig försörjning, trots minskad arbetsförmåga. Vi ser att affärslivet i Cederströms socialstad var uppbyggt på helt andra principer än

vi är vana vid — minskad arbetsförmåga skulle betyda lägre priser på inköpen.

Var skulle den första "socialstaden" ligga? Om detta säger författaren: "Jag föreslår, att den första socialstaden, kombinerad med socialväsensdets och byggnadsindustrins forskningsinstitut, anslutes till Södersjukhusets sociala avdelning samt anlägges som en ny trädgårdsstad strax utanför Stockholm".

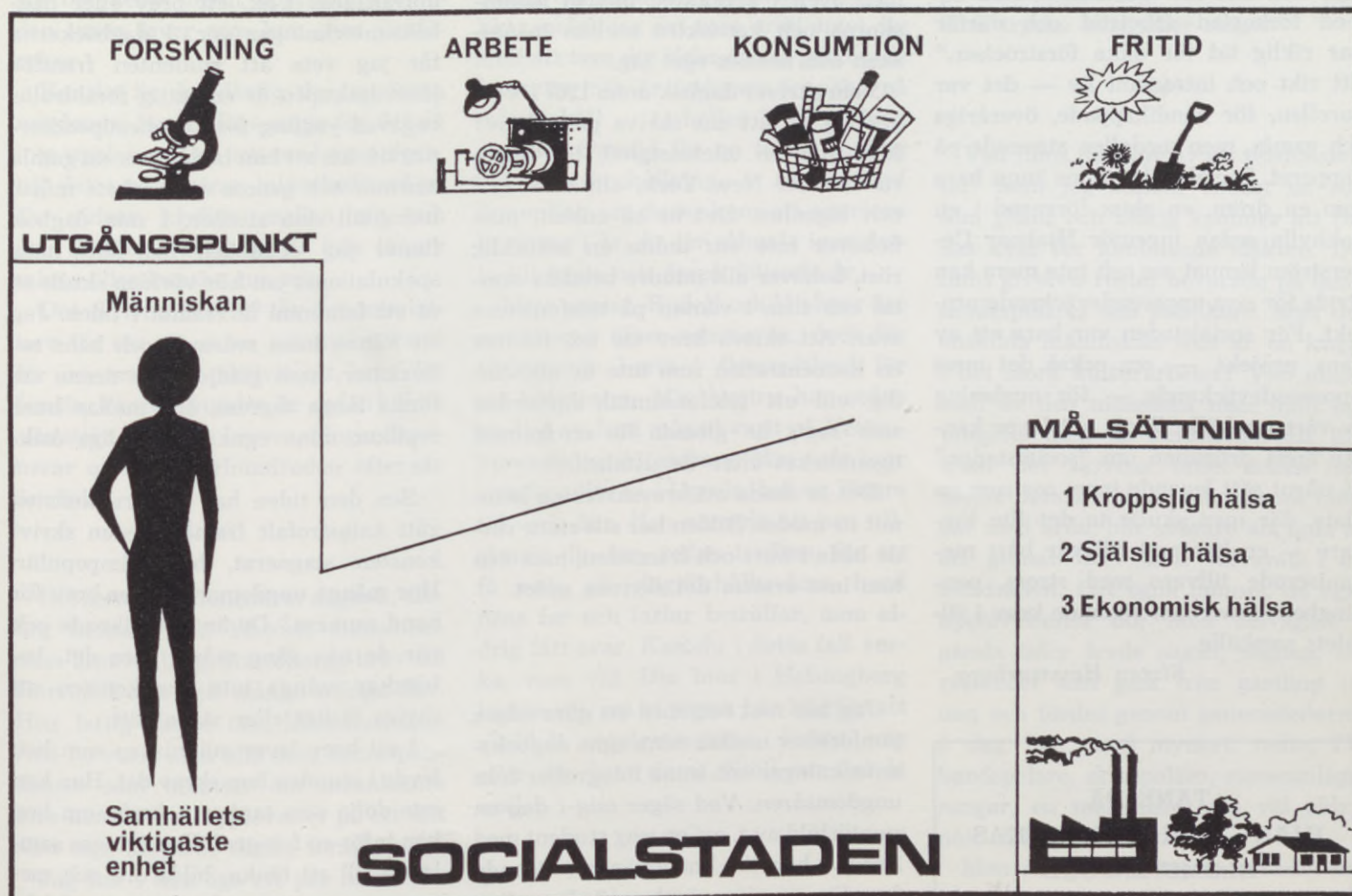

Kritiken mot Cederströms modell blev ofta hård — inte minst från de handikappades egna föreningar. På det hållet var man rädd för att "socialstaden" skulle bli en plats, där man stoppade in de "annorlunda människorna" mer eller mindre mot deras egen vilja. Mina egna samtal med ingenjör Cederström gav ett starkt intryck av att han kände sig djupt sårad över att hans välmenade förslag betraktades på det sättet av de människor han så gärna ville hjälpa till ett bättre och värdigare liv. Vi satt båda tillsammans i en statlig utredning — den s. k. Kjellmanskommittén — som lagt fram grundlin-

jerna för den arbetsvård och arbetsförmedlingsorganisation vi f. n. har för handikappade människor. I den utredningen hyllade vi normaliseringsprincipen, dvs. att handikappade och partiellt arbetsföra i görligaste mån skulle inpassas i normalt samhälls- och arbetsliv. För egen del var jag starkt fångad av normaliseringslinjen, och jag hade ofta svårt att acceptera Cederströms modeller, som verkade i hög grad mekaniserade — ingenjörskonst mera än människovård. Men å andra sidan var det svårt att frigöra sig helt från att det forskningsprogram Cederström pläderade för dock innehöll mycket av konstruktiva tankar — om man bara kunde renodla dem, göra dem acceptabla i praktiska modeller utan att skapa "socialstäder".

Egentligen är namnet "socialstaden" en smula missvisande. Den var inte tänkt som en stad i vedertagen bemärkelse. Cederström hade inte höga tankar om staden i traditionell mening, dvs. som plats för människan och mänsklig utveckling. Så här säger han:

Rekonstruktion av "Socialstaden" efter skisser och utkast i ingenjör Hjalmar Cederströms sammanställning "Riktlinjer för skapande av socialväsensdets forskningsorganisation". Detta arbete trycktes som en bilaga till en statlig utredning, Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkanden, bilaga nr 1, statens offentliga utredningar 1945:26, Socialdepartementet. Den första modellen var tänkt som en "socialstad" strax intill Stockholm, men planen blev av olika skäl aldrig verklighet.

"Se, huru i staden husen trängas vid varandra. Tomterna ha nämligen genom ohejdad spekulation blivit dyra och bli allt dyrare. Penningens makt över sinnena sätter sin prägel på all verksamhet i staden. Men åt spekulation och profithunger har socialstaden inga medel att offra. Endast på landsbygden finns ännu kvar goda utrymmen, där socialstaden med fördel kan anläggas."

Märkligt är också att konstatera, att den första modellen — socialstaden i Stockholm — var tänkt som "en ny trädgårdsstad" strax utanför Stockholm. Troligtvis var det dock inte fråga om annat än att där skulle finnas tillgång till service av olika slag. Cederström var en varmhjärtad arkitekt och gick till storms mot all slentrian i bebyggelse och samhällsplanering.

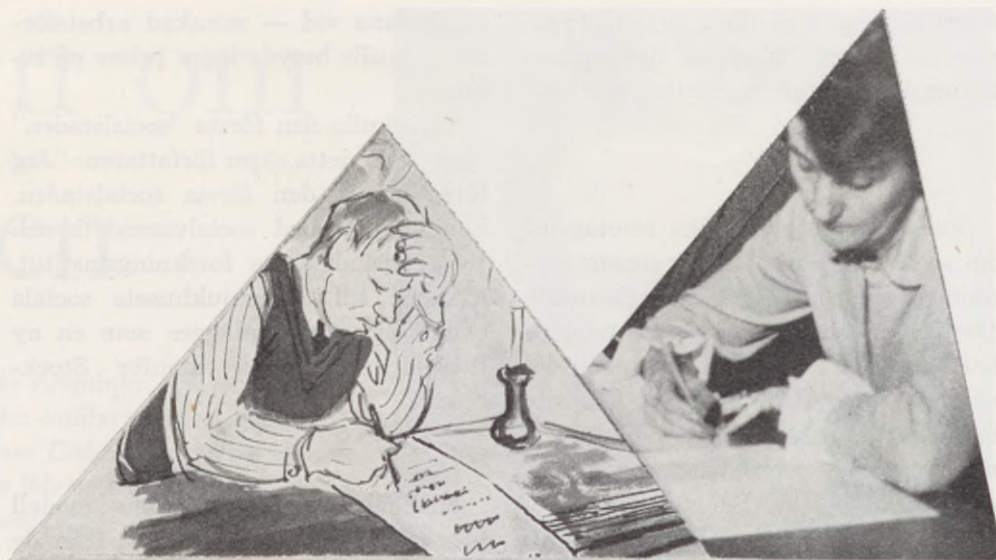

Hur livet i "socialstaden" skulle se ut är svårt att tänka sig i detaljer — vi fick ju aldrig se den tänkta modellen i praktisk funktion. Om de kulturella aktiviteterna sägs följande: "Konst och nöjen måste även ha en betydande plats i socialstaden, eftersom dess invånare i många fall arbeta med förkortad arbetstid och därför har riklig tid för olika förströelser." Ett rikt och intressant liv — det var parollen, för handikappade, överåriga och gamla, men modellen stannade på papperet. Socialstaden finns ännu bara som en dröm, en skiss förvarad i en bokhylla sedan ingenjör Hjalmar Cederström lämnat oss och inte mera kan strida för sina uppseendeväckande projekt. För socialstaden var bara ett av hans projekt — om också det mest uppseendeväckande — för omdaning av vårt samhälle. Trots allt lever kanske ändå drömmen om "socialstaden" på något sätt levande inom oss som en plats, där man skulle ta det lite lugnare — en kontrast till vår hårt mekaniserade tillvaro med stress, penningbekymmer och växande krav i 60-talets samhälle.

Sixten Hammarberg

TÄNK PÅ
HJÄRT- OCH LUNGSJUKAS
BLOMSTERFOND

Postgiro 95 00 11

Brevet kontra bilden

av Ebba Richert

I vår omvälvande tid med skiftande värderingar inom alla områden, har Bilden de senaste årtiondena alltmer slagit igenom och trängt ut det skrivna ordet, inte endast i litteraturen där boken tvingats ge plats för film och TV, men även i kontakten mellan människor och kontakten mellan människan och hennes eget jag.

Vem skriver dagbok anno 1967? Vem ger sig tid att ens skriva privatbrev? Man slår en telefonsignal, till Haparanda eller New York, allt efter råd och lägenhet. Det är så enkelt, man behöver inte ens anlita en mänsklig röst, behöver allt mindre beställa samtal och sitta i väntan på telefonistens svar. Att skriva brev tar tid, fordrar en koncentration som inte är nödvändig vid ett telefonsamtal, där orden som sagts är glömda för en framtid ögonblicket efter de uttalats.

Det är skada att brevskrivning kommit ur modet. Bilden har sitt stora värde både i nuet och framtiden, men den kan inte ersätta det skrivna ordet.

Jag har roat mig med att göra några jämförelser mellan mina egna dagboksanteckningar och mina fotografier från ungdomsåren. Vad säger mig i dag en amatörbild av t. ex. en ung student med lindade ben till knäppkängor, stående framför en järnvägskupé? Ingenting mer än en påminnelse om herrmodet då seklet var i tonåren. Eller bilden av en ung flicka i vit rävboa och vidbrät-

tad blomsterhatt, uppklättad på en museikanon nånstans i Tyskland mellan tvenne världskrig? Mina kamerabilder jämförda med dagboksanteckningarna gör på något sätt människorna döda, bilden ger mig inte människan inifrån som t. ex. ett brev eller dagboksanteckningar gör. I dagböckerna får jag veta att studenten framför järnvägskupén är en fattig föräldralös begåvad yngling före studiestipendiernas tid och att han bodde hos sin gamla mormor och genom extraarbete måste bidra till sina studier. I min dagbok finner jag yttranden han fällt, hans spekulationer om hur världen skulle se ut ett femtiotal år framåt i tiden. Jag lär känna hans svårmod och hans reflexioner, hans glädje inför denna sin första långa tågresa, och mellan hans repliker mina egna ungdomliga åsikter.

Sen den tiden har fotografikonsten gått katastrofalt framåt medan skrivkonsten stagnerat, blivit impopulär. Hur många ungdomar skriver brev för hand numera? De är lätt räknade och när de nån gång måste göra det, behärskar många inte ens konsten att skriva läsligt eller stava rätt.

I ett brev lever människan som hon levde i stunden hon skrev det. Hon kan inte dölja sina tankar i skrift som hon kan inför en fotograf. Hon tvingas samlas sig till att tänka, bilda ord och meningar som antingen de vittnar om falskhet eller uppriktighet, står kvar och avslöjar brevskrivaren för en eventuell eftervärld.

Brev är lätta att spara. De ta så liten plats och behöver inga apparater för att bli sedda och hörda. Till ett intalat magnetband krävs en bandspelare, till en grammofonplatta en skivspelare. Inte alla har råd hålla sig med så pass dyra och besvärliga apparater att ha med sig.

◇

Det skrivna ordet kräver däremot inga apparater för att nå in i oss. Vi kan slå upp böcker med ord och bilder från århundraden tillbaka och uppleva dem. Som vi kan uppleva brev. Bilden ger interiörer, exteriörer. Men vad säger den oss utan ord? Bilden har sitt ofrånkomliga värde som förmedlare från generation till generation, men inte på samma esätt som det handskrivna brevet eller de personliga anteckningarna har det.

En bild av en människa blir värdefull för efterlevande i det ögonblick ingen mer känner henne. Ett ansikte förändras så snabbt. Den gamla kvinnan på 60 har kanske inga drag gemensamma med bilden av henne ett fyrtiotal år tidigare. Barnbarn har aldrig sett sina far- eller morföräldrar som unga. Det unga porträttet har mistat sin betydelse, blivit opersonligt emedan ingen lever som kan göra jämförelser.

Kanske är det därför den moderna ungdomen har så föga sinne för det de inte upplevat eller sett med egna ögon, till det som fordrar inlevelseförmåga. De vidgar klyftan mellan sig och den föräldrageneration de inte längre minns eller kanske ens sett.

Det skrivna brevet? Är det inte lättare för oss att se en människa framför oss som har skrivit ett brev för femtio, kanske hundra år sedan? Som alla stora tänkares brevsamlingar fascinerar oss ännu århundraden efter de är döda?

◇

Bröderna de Goncourts dagbok, Georg Brandes och Victoria Benediktsons brevväxling, Strindbergs brev till Harriet Bosse och många många fler. Hur fattig skulle inte litteraturhistorien ha varit utan alla dess korrespondenser som berättar om människors inre känslor och upplevelser på ett sätt som inga kameror skulle förmå.

Jag har i min ägo ett par brev från en släkting till min farfar som var död långt innan jag föddes. Brevet är skrivna 1877 till min far som då var 25 år och ogift. Han gifte sig först vid 45 års

ålder, åtskilligt äldre än min mor. Brevens prydliga piktur låter en grafolog veta att skribenten är en plikttrogen, vänligt sinnad person med känsla för det estetiska. En genomgående mjuk giringbindning som grafologiskt tolkas positivt.

"... Du får ej begära någon stor aflöning ännu på några år, utan alltid vara belåten med hvad du kan få", ger här brevskrivaren sina råd. "Du får ej mindre härför utan äro alltid förmån mera bevågen den som visar minsta pretentionerna, men ett godt och ordentligt uppförande, i förening med duglighet och villighet i sitt arbete stämplar människan". Och fortsatta välmående förmaningar: "För all delakta dig för dåliga sällskap, som lätt kunna locka dig till felsteg. Kom ihåg att dåligt umgänge skadar *äfven goda seder* och fly detta såsom pesten.

Ej tycker jag för min del det vara skäl till att afbryta din bana, utan är min välvilliga tanke för din framtid, att du bör blifva kvar vid Jernvägen där du alltid i dessa tider bör kunna få temmeligen bra anställning, blott du ger dig tålmod samt ställer dig så, att dina förmän kunna rekommendera dig till bättre. Äfven om jag skulle kunna skaffa dig plats vid Jordbruk eller dylikt, ansåge jag det vara orätt emot dig sjelf att taga dig ifrån denna påbörjade bana, ty inte är farligare än söka på många håll — ej heller är det någon särdeles framtid för en fattig yngling vid Landshushållning. — Af ditt bref finner jag att du ej kom att exercera beväring i år, du får sålunda igen detta till nästa och derpå följande år.

Mina gossar, Rudolf och Hjalmar äro nu hemma öfver sommaren, dock för närvarande borta i Östergötland för att botanisera. Min hustru har sedan mediet av Juni månad varit på Vattenkuranstalten Mösseberg. Min ende bror som är adjunkt i Upsala, har en längre tid varit här. Han nämnde att han tillskrivit din far, redan i våras, för att få reda på släktförhållandena, hvad hans far och farfar beträffar, men aldrig fått svar. Kan du i detta fall verka, vore väl. Din bror i Helsingborg kunde väl, om ej pappa har håg för att meddela upplysningarna, lemna mig eller din bror dessa. Ställ om det åt oss".

◇

Brevet som slutar med att min far ber om ett lån på 50 riksdaler, vilket beviljas, ger en karakteristik inte endast över den 47-åriga brevskrivaren,

som i strama ordalag berättar om sin familj och ger sina förmaningar till min unge far att sköta sig. De skrivna orden ger kanske än mer en inre bild av min 25-åriga far som tydligen inte var så sparsam och framåtsträvande som den gode släktingen önskade han skulle vara. Genom breven får jag veta att pappa tydligen var en vankelmodig ung man som inte kunde bestämma sig för vad han ville bli. Hans längtan till jordbruket, hans kanske lätta dragning till det "dåliga sällskap" han varnas för, hans framställan om lån av pengar? Och min farfar som inte svarade på brevet med släktuppgifterna? En sån slarver! Kanske kan hans uraktlåtenhet tjäna som försvar för hans sentida sondotter som gör sig skyldig till samma försummelse att inte alltid svara på brev i rätt tid.

För mig är det en intressant teckning av min egen far då han var ung och inte ens hade träffat min mor. Vad allt kan inte dväljas i ett par gulnade handskrivna brev för nu 90 år sedan?

Det är en stor förlust att vi nutidsmänniskor ger oss så lite tid med skriftlig kontakt. Inte ens författare emellan skriver långa brev. På sin höjd några rader till tack för uppvaktning på nån högtidsdag, om ens det. Man låter trycka kort, eller ringer.

◇

Vad finns då kvar av ett telefonsamtal? Som jag nämnt, endast en röst som glöms och aldrig kommer att finnas kvar för kommande slakten. Det finns givetvis röster bevarade på band, skådespelares och politikernas. Men den enskilda människan som är en kugge i det stora kulturarbetet? Vad minns man av den människa man mött och umgåtts med en period av sitt liv? Utan det skrivna ordet minns man henne bara i minnet och minnet bleknar med åren, blir svårare att tyda än ett gulnat brev som förvarats i århundraden. Det egna minnet, de egna upplevelserna dör med sin ägare. I gamla tider levde sagan, sägnen, berättandet som gick från gamling till ung och fördes genom generationerna. I dag har vi så mycket: radio, TV, bandspelare, skivspelare, stereoanläggningar, en mekanism som väl aldrig nått så högt som nu.

Men det privata brevskrivandet har blivit en konst i utdöende. Det är verkligen skada. Kanske, vad vet vi om en framtid, kommer det skrivna ordet inte att behövas. Var och en får sin egen

Forts. å sid. 24

Småtrollen Muckel i sina bästa kläder och märk väl — håret är för en gångs skull väl borstat, fast det står rakt upp på trollvis.

Kuckel och Muckel i farten

Saga av Nils-Eric Björsson

Teckningar: Majken Banner-Wahlgren

Så där ja. Nu var de båda trollungarna Kuckel och Muckel färdiga. De stod i sina bästa kläder och till och med håret hade de borstat. Men det sista syntes förstås inte. Ingen borste bet på deras hår. Det stod rakt upp som vanligt.

— Nu uppför ni er ordentligt, förmanade trollmor för hundra gången. Inget bråk och så är ni rädda om era kläder.

Jodå, Kuckel och Muckel skulle vara snälla, lovade de.

Så gick de med ett paket i handen. Det vill säga, det var Kuckel som höll paketet i handen och det var Klasses födelsedagespresent. De var på väg till hans födelsedagskalas.

— Undrar vad han kommer att tycka om presenten, sa Kuckel.

— Man fick knappt titta på den, sa Muckel. Ännu mindre röra den.

Mamma Muckel i vild dans med djur av olika kategorier. — Hjälp, skrek hon, och håret stod rakt upp, precis som det brukar göra på små mucklarna.

— Nej, mor kommer ihåg hur det gick med Troll-Simons present. Vi bad att få känna på den. När hon skulle slå in den var den sönder.

◇

Kuckel och Muckel var tidiga. När de knackade på hos Klases, hade inga andra hunnit komma än. De var de första gästerna. Men födelsedagsbordet var dukat och klart. Det vattnades i munnen på Kuckel och Muckel, när de såg allt gott. Nästa gäst som kom var en trollflicka som hette Lotta.

— Vi leker något medan vi väntar, sa Klasse. Det är dumt att bara gå och glo.

— Om vi skulle leka blindbock, föreslog Muckel. Det är roligt.

— Det gör vi, sa Klasse. Vem ska vara blindbock först?

— Ingen passar bättre som blindbock än Muckel, sa Kuckel.

— Ska du säga, fräste Muckel. Men kör i vind. Jag kan vara det först.

De band en halsduk över ögonen på Muckel, snurrade honom runt några varv i rummet och stack sedan iväg åt olika håll. Med trevande händer framför sig började Muckel leta.

◇

De andra fnissade från sina gömställen och lockade Muckel till sig. När han var alldeles i närheten och nära att röra vid dem, smet de hastigt undan hans händer. Det var riktigt roligt att leka blindbock.

— Du är som klippt och skuren för att vara blindbock, retades Kuckel.

Muckel gjorde ett utfall åt hans håll. Han missade Kuckel men fick tag i något som han trodde var Lottas kjol.

— Hihi, nu är du fast, sa han och drog i det som han trodde var kjolen.

Men det var ett hörn av duken på födelsedagsbordet. Muckel drog i sin iver för hårt — och drog ner det mesta på golvet. Det skrällde och krasade av glas, och allt det goda låg i en röra på golvet.

Klases mor kom farande och vad hon sa, ber jag att få slippa tala om.

— Va? Är ni redan hemma? sa trollmor förvånad, när Kuckel och Muckel efter en liten stund var tillbaka. Blev det inget födelsedagskalas?

— Nä, sa Kuckel slokörat.

— Ni har väl inte ställt till med något? sa trollmor misstänksamt. Se dig för din blindbock, sa hon åt Muckel, när han drumlade ner en galge i kapp-

rummet; på den hängde en av trollmors klänningar.

— Blindbock, hihi, hihi, flabbade Kuckel, men trollmor tyckte inte alls att det var något särskilt roligt hon sagt.

◇

— Om vi skulle leka cirkus, sa Kuckel efter en liten stund. Med djur och allt sånt där. Och sedan får de som vill komma och titta.

— Ja, en sak har vi ju redan till vår cirkus, sa Muckel.

— Vad då? sa Kuckel.

— En pajas. Och det är du. Du behöver varken klä ut dig eller spela.

De munhögs en stund. Sedan kom de överens om att börja arbeta på sin cirkus.

— Vi börjar med att skaffa djur, sa Kuckel.

— Vi går och frågar om vi får låna farbror Gnällsons hund, Roy, föreslog Muckel. Han kan sitta fint, om man lockar med socker. Det är väl något att visa för pengar.

De fick låna Roy och drog hem honom till berget. De kom överens om att samla alla djur i sitt rum.

◇

Sedan de bundit fast Roy i ett bordsben gick de ut på jakt efter nya djur. De tittade i den gamla råttfällan, som de satt ner i källaren. Jodå. Två råttor hade gått in där.

— Råttor? Är det något att visa? menade Muckel.

— Visst är det det, sa Kuckel. Du ska få se hur alla flickor och tanter kommer att rysa, när de får se råttorna. Det är ju nästan som att visa en tiger.

De tog med sig buren in i rummet. Innan de gick vidare, lagade de buren litet. Den var lite trasig och risken

fanns att råttorna skulle kunna smita ut.

— Vad ska vi ha mer? undrade Kuckel.

— En elefant, sa Muckel.

— Nej, det räcker med den klumpeduns du är, gav Kuckel igen, där de strosade omkring.

— Nu vet jag, sa Kuckel. Vi går och lånar Troll-Villes angorakatt. Den där vita, långhåriga. Den är snygg. Det blir något att visa. Snart hade de också skaffat en katt.

— Djursamlingen växer, sa Kuckel belåtet. Nu går vi och ser vad det kan bli för några mer djur.

Men i samma ögonblick de öppnade dörren, så hände något. De båda råttorna lyckades ta sig ut ur buren och stack in mot köket. I ett huj var katten efter, som en vit pil. Roy blev upptänd av jakten, med ett kraftigt ryck slet han sig fri från bordsbenen och satte efter katten.

◇

Vilken jakt, vilken dans det blev i köket. Råttorna pep, katten fräste och hunden gav skall så det ekade i berget. Trollmor befann sig i köket och hon blev med i dansen. Hon for runt som en snurra utmed golvet och tog sig så småningom upp på diskbänken. Och hon var högljuddast av alla.

— Hjälp, skrek hon. Ta bort råttorna, ta bort katten, ta bort hunden.

Det var lättare sagt än gjort. Men till slut lyckades det för Kuckel och Muckel att få ut råttorna genom dörren och ut på backen. Jakten fortsatte sedan vidare bort mot skogen.

— Där försvann våra cirkusdjur, sa Kuckel.

— Ja, men vi hann ju få vara med om en cirkusföreställning ändå, sa Muckel.

— Ja, det var verkligen en cirkus, höll Kuckel med om. Cirkusen tycks inte vara slut ännu, fortsatte han. Nu kommer tigern.

Det var trollmor som tagit sig ner från diskbänken. Ja, hon såg faktiskt ut som en tiger, en retad tiger.

— Vad heter han på cirkusen som är inne i buren tillsammans med tigrarna och försöker tämja dem? sa Muckel.

— Domptör, sa Kuckel.

— Ja visst, ja, domptör. Men jag tror inte att jag tänker bli någon sådan, fortsatte han och la benen på ryggen.

— Inte heller Kuckel tyckes vilja bli någon domptör.

olika gotter, frukt och nötter, Varm glögg, punsch, sherry och groggvirke. Därefter tillhörde det märkligt nog herrarna att klä granen. Kvinnorna fick inte vara närvarande vid ceremonin. Klädseln skedde under mycken glam och där urgamla prydnader hade sin givna plats. Jag kommer ihåg gamla karameller som var över femtio år.

◇

Sedan drog man sig tillbaka för en stunds vila och omklädsel. Omkring klockan 18 serverades en julmiddag, som jämfört med dagens tidigare matorgier var ganska spartansk. Vi fick endast lutfisk och gröt, men naturligtvis med det spännande inslaget av mandeln. Det intressanta med denna julgröt var att den skulle tillagas av den yngsta frun i släkten, som var närvarande och hade en son. En del av denna gröt hälldes sedan upp i ett kärl, som sattes upp på logen till tomten. Det där var ju hemskt spännande för oss barn och det första vi gjorde på juldagens morgon var att kila upp till ladugården och se om tomten tyckt om gröten. Den var naturligtvis alltid uppäten. Det vi inte visste var att gårdskarlen under natten hämtat den och gett den åt gårdvaren Boy som julmat.

◇

Efter middagen och kaffet läste mormor julevangeliet. Det var enda gången på året hundarna fick vara inne och de blev till barnens illa dolda förtjusning så exalterade att de med sina läten av olika slag störde mormors framförande. Därefter vidtog jullekar och långdans genom hela det stora huset.

◇

Och så äntligen kom det som alla barn väntat så länge på. Julklapparna. Alla var försedda med mer eller mindre konstförfarna verser. Så småningom skickades de mindre barnen i säng, de äldre slappnade av, medan mormor tog de barn som ännu fick vara uppe med sig på "julkvällspromenaden". Den gick runt alla uthus och under tiden berättade mormor om de olika stjärnbilderna. Promenaden slutade i ladugården, där vi delade ut en extra julranson till husdjuren.

De sydsvenska bonadsmålningarna hade oftast karaktären av lösa dekorationer. Medan människorna gick i sin grå vardagsmöda förvarades målningarna i kistor och andra utrymmen och togs fram, när det stundade till helg och fest, t. ex. jul och bröllop.

◇

"Vilken dekorativ prakt, när man i södra Sverige fordom 'pinnade upp julen' och klädde ryggåsstugan ända upp mot kroppåsen, rad i rad, med textilier och bonadsmålningar", skriver

Ni som läser

Status

julnummer

måste veta att

Status

ger sociala och medicinska fakta

i lättläst form

under hela året!

I den tysta vinternatten flyttade gårdskarlen gröten till hunden, gjorde i ordning seltygen och slädarna till julottefärden och spolade hela den slutande allén från ladugårdshöjden ner till sjön för vår kalkkåkning på juldagen.

Och i köket stod en rödbrusig morfar med en servett i halsen, en grisfot i ena handen och ett glas med hembryggt i den andra, med mummapokalen framför sig och talade om Guds ogripbarhet och Platons storhet.

Och det var juldagsmorgon.

Svante Svärdström, som är en stor kännare även här. "Dessa stugor kunde i en sådan utsmyckning te sig som stora orientaliska tält. Mönstren har ofta sin medeltida karaktär bevarad, och den bildvärld som möter vittnar mycket om gamla förebilder."

◇

För någon tid sedan visades på en vandringsutställning ett antal sydsvenska bonadsmålningar ur en samling tillhörande fru Anette Andersén, Malmö. Motiven var återgivna i klar luthersk efterföljd. Svante Svärdström hade skrivit katalogens förord och han erinrade sig i sammanhanget Martin Luthers försonliga ord: "Ty jag aktar det icke för ont, om man målade sådana historier och sentenser uti stugor och kamrar, på det man hade Guds ord och verk allestädes för ögonen och uppväcktes därav till Guds rätta fruktan och till tro på honom." I våra kyrkor på 1700-talet hyllade man inte alltid kyrkoreformatorns inställning utan kalkade över de medeltida målningarna på sockenkyrkornas murar och valv. Men samtidigt som man gjorde det — inte minst i det stift där man kan återfinna det sydsvenska bonadsmåleriet — levde de gamla religiösa skildringarna hos allmogen upp med en intensitet som aldrig tidigare, för att tala med Svante Svärdströms ord. Brearedsskolan och Sunnerboskolan, heter några av de förnämsta företrädarna.

■ BREVET KONTRA...

lilla "eterapparat". Man tänker på en människa man söker kontakt med, trycker på en knapp. Hon uppfångar ljudvågorna genom rymden, meddelar sig, orden eller kanske endast tankarna når fram.

Det skrivna ordet? Brev?

◇

I en framtid kommer kanske de handskrivna breven att förevisas på museer, som en påminnelse om tiden före atomåldern, då människorna stod så lågt i sin utveckling att de inte kunde meddela sig annat än genom skrivna tecken för att uttrycka sina tankar. Vem vet?

Vintern som jag minns den

LUFTEN VAR GRÅ
SOM SALVA MOT LÖSS
OCH LÖSS LIKAR.

BÖNDERNA PLOGADE
TILL EGEN DÖRR
OCH EGET TORRDASS.

LJUS TÄNDES
I PRÄSTS HUS
OCH PRÄSTS LIKES HUS.

OCH BUD
OM VÄLSIGNAD JUL
SÄNDES TILL DEN RIKES HUS.

OM SYND, OMÄTLIG SYND
PREDIKADES
I GUDS HUS.

OCH BÖNDERNA SALTADE NER
OCH SALTADE NER
DEN LÅNGA GRÅA VINTERN.

OCH MÅNGA VÄNTADE
VID VÄGSKÄLET
PÅ DEN VÄLSIGNADE
KONSUMBUSSEN.

Ingemar Berglund

Björn Lönn

God-Jul

99

UNDRAR OM HAN KOMMER SNART

SLUTAR MED ELOF

SOMMAR HERRE EGEN

PLATS FÖR ÅK

MINNE EFTER SKADA

VITA OCH TRÄTARNA

FAST BLIR OFTA FRASER

FALLET LÖV VIKT

KAMELEONT

SPETS

SVUNNA DAGAR GÄTOR

HÄLLIT TYST RÖD-SKINNET

ÄR POETER

BREV TILL KRIMINALARE

ANNO MUNDI

GER BÄTTRE VÄXT STON

HALLON IN-STIFTA

MITT I DOMUS

FOTBIT BEHÖVER RO

DRAS LIV-REM

KÄNNT PÅ SIG SJUKDOM

KAN VÄLLA TRAFIK KAOS

INFINITIV-MÄRKE

FALLER FÖR KLÖT GÅTT NED

GRYTMAT

KAN MAN HA VAKT

GÖRA KALL

ÅRS NORGE

UNDERLAG FÖR HOCKEY

SPRIDA GÄR TILL RHEN

STOR FLOD

KREATUR TAR LAST

MORSK PÅKNAR EKONOM MED

TAVLING

FÖRENINGEN KÄR

GRÄS

GÖR ORVAR LANDS LAG

VANLIGT TÖSNAMN

DEL AV BOK

JURIST UNGAR

GIL-LÄR SAGOR

HÄLLER TILL TOPPEN

BILDADES 1898

ISTER

SÄTT ATT KAPA VIRKE

MAN-PROV

SJÖNG VÄL JUSSI

DEL AV ADDRESS METALL

PASSAR TILL GAM

VIMSIG MITT BÄNAN

BILDAR GÅNG HOP

AMERIKA VÄRD

SPRUT KULA HASTA

NAMN FÖR TÖS

TEGNAVA

SKALL DÖRR GÅ

GER BULLEN FÄRG

OLJE-VÄXT

GUDINNA

RENMAT

OLYCKS-BÄDANDE

MÄN-FAS HJÄLPERINGO

KVAST-MATERIAL

RÄCKER EN STUND

STARK-VARA

FALLA TILL FÖGA

JULBILDKRYSS

Namn: .....

Bostad: .....

Postadress: .....

TÄVLINGSREGLER

Lösningarna måste vara Status redaktion, Postbox 3196, Stockholm 3, tillhanda senast den 10 jan. 1968. Tävlingsbrevet skall vara märkt med ordet "Julbildkryss".

Varje kuvert får endast innehålla en lösning. Glöm ej att tydligt ange namn och fullständig adress.

Fem priser utdelas enligt följande: första pris 50 kr, andra pris 25 kr, tredje pris 15 kr, fjärde pris 10 kr och femte pris 5 kr.

Lösning och pristagarnas namn meddelas i Status februarinummer 1968.

Virkning och statuspiano

En liten familjehistoria om extraknäck
av Eivor Nilsson, hemmafru. Teckningar Gunnar Persson

En dag blir man uppringd av en väninna, som säger:

— Du, som är så duktig i att sticka och virka, ring upp det här numret, så får du så mycket arbete du vill. Jag känner firman, referera till mig du bara.

Tanken låter tilltalande. Sitta hemma i den lugna vrån och sticka och virka sig till pengar, medan middagsmaten kokar och TV:n går.

Dagen efter påringningen kommer ett jättepaket med två kilo garn på posten. Två kilo låter inte mycket, men är det någon som sett vilken massa härvor två kilo garn består av? Hela bordet i vardagsrummet blev fullt med dem, de tornade upp sig till berg, två stolar måste utnyttjas och hela ytan på TV-apparaten.

Man hade bara att rätta sig efter beskrivningen. Bara man följde den skulle allt gå som smort. Man skulle hålla precis så hårt och löst i garnet, att femton varv motsvarade tio centimeter. Sticka en provbit först!

Man stickade en, två, flera provbitar, innan den rätta fastheten ville infinna sig. Och fann att en hel eftermiddag gått åt, utan att man egentligen utträtt något alls som man fick betalt för.

Nåja, alla barn i början. Nästa dag snodde man undan de vanliga göromålen på rekordtid och satte sig att sticka redan vid notiden på morgonen. Här skulle sannerligen tjänas pengar!

◇

Efter två veckors slit var både jackan och kjolen färdiga. Man slog in det hela i paket och gick till posten. Efter två dagar kom en anvisning på ett nytt paket. Hämtades på glada ben, i tro att det var nytt arbetsmaterial, men befanns innehålla den nyss iväg-

sända dräkten i retur, jämte en kort order att repa upp och göra om alltihop. Dräkten var på tok för hårt stickad, den höll inte alls föreskrivna mått. Begrep man inte att man inte fick DRA i stickningen för att få måtten att stämma?

Ändå hade man ju bara dragit litet, litet, i förhoppning att man kunde få dra just så mycket och att det inte skulle märkas alls.

Den mödosamma upprepningen ska vi inte ägna oss närmare åt här. Efter ytterligare två veckor var dräkten i alla fall färdig för andra gången, med rätta mått, och skickades iväg.

Två dagar senare kom ärmen tillbaka. Det var fel på en intagning i ärmhålet.

Efter ytterligare några dagar kom kragen. Också fel intagen.

Sedan var det äntligen dags för betalningen. Fyrtio kronor för en månads slit.

Familjen uttryckte sin förvåning över att någon betalade för litet stickning och virkning.

Lata väninnor uttryckte med falsk röst sin beundran. Tänk, så duktig man var, att slita så för några tior. Själva skulle de aldrig i livet kunna åstadkomma något virkat som var värt be-

Dagen efter påringningen kom ett jättepaket med två kilo garn på posten. Två kilo låter inte mycket, men är det någon som sett vilken massa garn det kan bli?

talning. Vilket de konstaterade med djup belåtenhet.

Man hörde för sitt inre öra dialogen som utspann sig mellan dem. Sitta och sticka en hel dag för en femma?! Skulle aldrig falla dem in. Svårt var det naturligtvis inte alls, sticka kunde ju minsta barn. Så fattig, att man knogade från morgon till kväll för så liten lön var man ju dock inte. Kan så vara att man kunde göra det hemma, men i alla fall...

Man var ju gift. Det var Karlens skyldighet att försörja sin familj.

Så småningom kom det inga ärmar och kragar i retur längre, man hade lärt den rätta tekniken och kunde virka i lugn förvissning om att varje maska betydde en liten del av dagens femma. Till mer kom man aldrig upp, hur man än ansträngde sig. Det fanns ju helgdagar och städdagar, när man inte kunde virka.

Nåja, en femma är ju också pengar, särskilt när man inte behöver lägga ned något på respengar eller fina kläder att sitta på kontor i. En femtiolapp extra i månaden var inte att förakta för den, som annars inte hade haft någon egen slant alls.

Så kom man då till det stadiet, som lär inträffa särskilt i bilkörning, när man haft körkort i ett år. Man grips av en falsk säkerhetskänsla, en blind tilltro till den egna förmågan som mildt sagt går ut över alla gränser.

Man kan helt enkelt inte göra några fel längre.

Och så kommer Dräkten. Den där, som ska virkas i extra tunt garn, med extra speciellt grepp, med extra lösfast hand och till på köpet mörkblå, så att man inte kan skilja den ena maskan från den andra.

Att börja med ser man inte att räkna varven ordentligt och förlitande sig på sin stora rutin bryr man sig inte om att mäta ärmarna med varandra, för att kontrollera att de är lika långa.

Så virkar man två vänsterframstycken och ser på TV samtidigt, varför den saken aldrig blir upptäckt.

Denna dräkt kommer obevekligt i retur, tillsammans med ett bittert brev från modellavdelningen, där man konstaterar att de gett just en själv den här dräkten, därför att man brukar göra ett gott arbete och dräkten skulle i skylt hos en firma på bestämt datum. Detta datum går inte att rucka på, utan att firman förlorar en värdefull kund. Denna kund har nämligen fått vänta förgäves på sina skyltdräkter fem gånger förut på bestämt datum.

Man har på det grövsta svikit en säker förväntan.

Man ser på almanackan att bestämt datum den här gången råkar infalla samma dag.

Då orkar man liksom inte längre. Man sätter sig ned och skriver ett brev, i vilket all gammal bitterhet från de första upprivna och omstickade dräkterna kommer till sitt fulla uttryck, sent, men desto livfullare beskriven. Man undrar med iskall höv-

Garnhävorna trasslade till en massa spring till postkontoret.

lighet om modellavdelningen försökt tjäna sitt uppehälle på att virka koftor åt andra, frågar insinuant vari detta levebröd består av i så fall, och uttalar en förmodan att det väl mest blivit gamla brödkanter och surnad mjölk att festa på, sånt som man kan köpa billigt dagen efter i affärerna. Ingår på en mördande kritik av stickbeskrivningarna, som är genomgående dunkla och av tvivelaktig kvalitet samt frågar om den som skapat dessa modeller och beskrivningarna till dem, någonsin försökt att sticka efter dem?

◇

I nästa brev från firman omtalas kallt att modellavdelningens föreståndarinna fru Karlsson SJÄLV gjort be-

skrivningarna och att man inte ska vänta sig mer arbete därifrån, trots att man blivit rekommenderad av hennes svägerska och trots att det var svårt att få tag i folk.

Skönt, säger man sig, kastar alla gamla virknålar i sopnedkastet och avslutar sig för att glömma alltsammans.

Sitter i alla fall och retar upp sig hela dagen och måste till slut ringa en väninna och berätta, trots att man vet att hon kommer att vältra sig av glädje efteråt.

Nåja, det var ju strängt taget inte hemarbete man menade, när man beslöt sig för att försöka börja arbeta och tjäna pengar. Dessutom fattar inte familjen vad hemarbete vill säga. Den tror, att det är något som görs i hemmet av någon mystisk, övernaturlig kraft, som verkar medan husmodern bakar bullar, tvättar, städar och stryker skjortor. Som ligger där färdigt på kvällen och överraskar hennes förtjusta ögon och som hon bara behöver slå in i brunt omslagspapper och gå till posten med. Samt ett par dagar efteråt på samma ställe äger att utfå en liten lagom nätt summa pengar för.

Men man borde ju vara van vid ett sådant resonemang efter snart tjugo års praktik. Det underliga är dock, att lika litet som familjens uppfattning om hemarbete går att rucka på, lika litet går ens egen förtrytelse att övervinna. Man blir fortfarande lika oresonligt och maktlöst arg, när en make eller son tanklöst lägger en hög trasiga kläder i ens knä och säger: Det här kan du klara till i morgonkväll, va, du har ju inget särskilt att göra.

Att den dagen sedan länge varit vikt för tvättstugan eller storstädning faller ingen in.

Och säger man det, görs det stora ögon. Visst förstår man att det måste städas, tvättas och bakas, men varför just DEN DAGEN? En husmor rår sig ju själv, hon kan tvätta och städa när hon vill. Vill hon inte är hon ogin och vrång.

Familjens samvete är snö vitt.

Den kan ju inte hjälpa att den behöver rena skjortor till fackförenings-sammanträdet, popgalan eller engelska kursen. Sådant går inte att rucka på, medan en tvättstuga borde gå att byta bort och en hyrd golvbonare lämnas igen. Att man sedan får stå i kö ytterligare sex veckor för att få tvättstugan igen kan de inte tro, så galet kan det väl ändå inte planeras i fastighetsförvaltningen, det sitter ju bara karlar i styrelsen!

Man orkar inte ens tala om att en golvbonare inte är någon särskilt lätt maskin, särskilt inte om den ska släpas fram och tillbaka två gånger istället för en och det inte finns någon springpojke att tillgå för att alla ungdomar går i skola nuförtiden.

◇

Pianot behöver stämmas. Man måste kontakta pianostämmaren en dag.

Plötsligt tycker man att det vimlar av Yrken överallt. Riktiga yrken, inte bara sysslor eller underligt hopkomna titlar. Som t. ex. Hemmafru. Visst får man omedelbart klart för sig att hon är en fru som går hemma. Men en fru som går borta kallas inte Bortafru för det.

◇

Man beslutar sig för att tycka illa om benämningen Hemmafru. Bojkotta den, inte erkänna den.

Kallar man sig Husmor får man ögonblickligen en fråga *var*. Säger man hemma, så blir man antingen utskratad eller retligt upplyst om att man kunde ju sagt meddetsamma att man var hemmafru, så hade det inte behövts suddas i anteckningarna.

Husmor är man bara på sjukhus, fångvårdsinrättningar och dylikt.

En Husmor har examina.

Vill man ha rätt att kallas Husmor på allvar, får man förete betyg från kurs A och B och C och D dessutom ska man förstås ha minst realexamen.

En smula blek om nosen drar man sig inom sitt skal och börjar tvivla. På allt, men särskilt på sig själv.

Man har bestämt haft för höga tankar om sin betydelse. Man har gått och inbillat sig att man kunnat en del, som man egentligen inte alls kan. Man har t. ex. trott att man kunde sköta barn, men det visar sig vara ett stort misstag. För att bli barnsköterska måste man ha minst ett års praktik i familj med barn. Obs. I ANNAN FAMILJ. Ens egen duger inte alls. De barnen räknas inte. Husfars intyg om god vård är värdelöst. Nej, man ska själv skaffa sig barnsköterska under ett år åt sina egna barn — gärna en praktikant — och under tiden skaffa sig den erforderliga egna praktiken på annat håll.

◇

Det går runt i huvudet. Förvirringen växer. Är det sånt här som kallas byråkrati, kanske? Ett samhälle som

kan tänka ut dylika förbistringar måste vara mer skarpsinnigt inrättat än man drömt om. Man får aktning för denna tungrodda statliga mekanism. Tänk att få den att fungera, att få folk att böja sig under den och bildligt tillbe den.

Det ska skicklighet till sånt. Själv har man aldrig lyckats skaffa sig aktning från andra för sig själv. Det är väl där skillnaden ligger. Somligt får man aktning för, bara för att det är så himmelskt krångligt att ingen begriper någonting av det.

◇

Så tillrättavisar man sig själv för sin elakhet. Säger sig att det säkert inte är så lätt att styra ett land som man tror. Det måste ju finnas gränser, lagar och förordningar. Annars skulle allt sluta i kaos.

Men Livets skola då? Räknas den inte längre?

I ett anfall av klarsyn tänker man: Varför ska jag egentligen låta stämma pianot? Det är ju ändå ingen som spelar på det. Själv har jag aldrig tid, ingen av pojkarna vill lära sig spela, jag har försökt med båda två, men de vill bara inte. Smiter från lektionerna och gnäller över läxorna. Ingen här hemma tycker om pianospel. Sätter jag mig vid pianot när de andra är hemma vri-

der de upp radion eller går in i det andra rummet. Nej, varför skulle man låta stämma pianot...

På kvällen slår man värdslost fram att man nog borde sälja pianot, det blir aldrig använt, det står bara och blir förstört.

Då ekar det plötsligt av brösttoner till pianots försvar.

— Sälj rubb och stubb! säger husfadern bittert. Vad ska vi med möbler till?

— Nåja, ett piano är väl ingen möbel, säger man försiktigt.

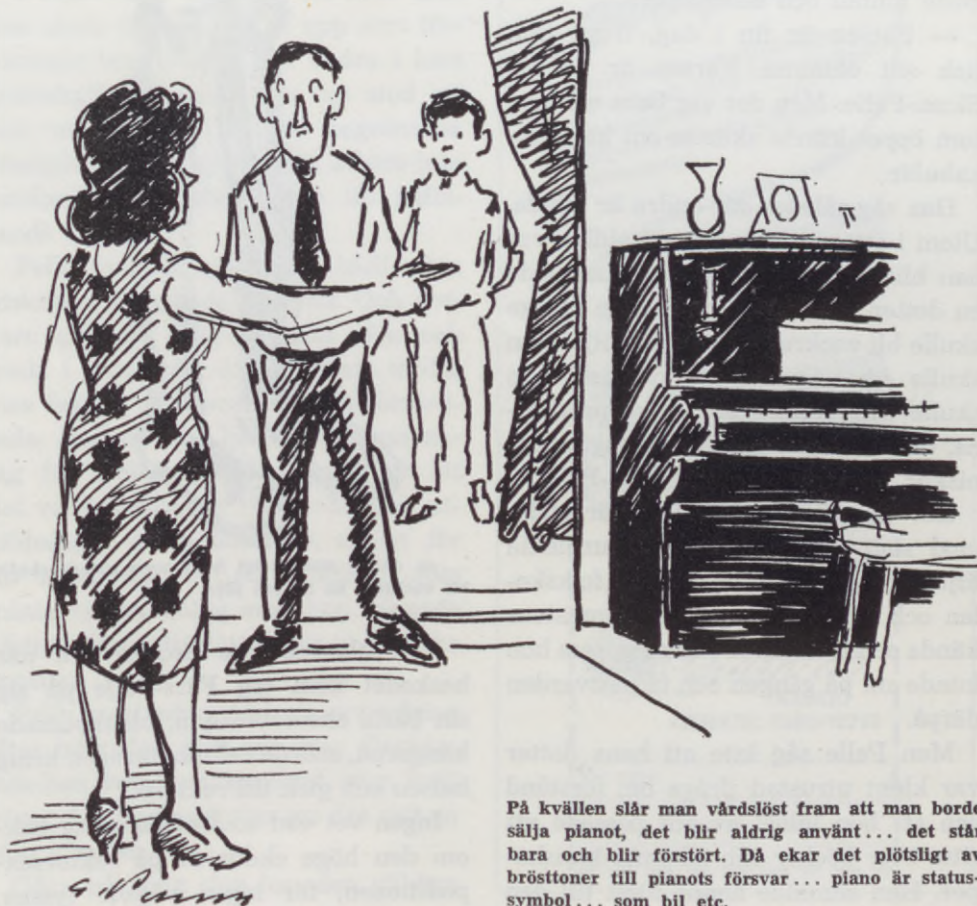
Jaså? Vad ville jag ha det till då? En spaljé?

Man inser att ett piano har ett högre värde, än detta att man kan spela på det. Ett piano är en statussymbol, som bil och sommarstuga. Det finns vissa stöd Stolpar här och där i tillvaron, som måste finnas och utan vilka ingenting blir sig riktigt likt längre. Som markerar den väg genom livet man vill gå och utan vilka man kanske kunde gå vilse.

Pianot är en sådan stöd Stolpe.

Och så står pianot och blir alltmer ostämt. Men det är det ingen som märker. Varför ska man spela på det? Det räcker med att det står där.

Man tänker hädiskt att man gott kunde plocka ur harporna och sälja åtminstone dem. Ingen skulle någonsin märka det.

På kvällen slår man värdslost fram att man borde sälja pianot, det blir aldrig använt... det står bara och blir förstört. Då ekar det plötsligt av brösttoner till pianots försvar... piano är statussymbol... som bil etc.

när Färs-Pelle med sin basröst anmälde sin ankomst, så flockades man.

Hans rökta korv var berömd. När han var på sitt skämtsamma humör brukade han slå ut med den stöddiga handen och säga:

— Mina damer, finge den här korven åka till Paris, så skulle den få stora guldmedaljen!

Den kunde ställas ut. Fast, precis lagom rökt och färgad, var den ett pålägg som tålde att ätas i många och långa matsäcksår.

Allt som kan stoppas i en människomage fanns innanför den röda kistans väggar, låg pryddligt radade i plåtbacskar. Förutom korven kunde man köpa hjärtslag, bräss, njure och lever, för det mesta mat som bara herrskapet åt. Brässen och njuren bjöd han sällan ut åt folkets munnar, ty vanligt folk var rädda för inälvsmat. Det är den naturliga smaken av piss, som gör njuren god, brukade han dundra till med och grävde ytterligare en grotta i kvinnornas osäkerhet.

En byslaktare som köper upp djur och som förvandlar köttet till ätbara delar, får lära sig mycket om människor och djur. I vår skräck för det animala avslöjar vi oss. Färs-Pelle visste det. Han såg rakt igenom dem som hade svårigheten med anblicken av blod. Därför tog han till sitt vänligaste tonfall och offererade:

— Färsen är fin i dag, frun! Och fick sitt öknamn. Färsen är fin, sa Skam-Pelle. Men det var bara männen som öppet kunde skämta om hans vokabulär.

Han såg således där andra är blinda. Utom i ett avseende och därvidlag var han blind på bägge ögonen. Han hade en dotter, som enligt hans egen utsaga skulle bli vackrare än Sarons lilja. Hon skulle bli något stort och fint, hon skulle överskugga alla dessa pratlystna, dessa skvalleraktiga och låga människor, som handlade av Färs-Pelle.

Det var med ett oändligt lärartålamod som stötta som denna urblekta lilja tog sig fram till examen i folkskolan och det var på grund av prästens kända och förlåtande sinnelag, som hon kunde stå på gången och få nattvarden därpå.

Men Pelle såg inte att hans dotter var klint utrustad ifråga om förstånd och att hon minst av allt passade att sitta över böcker och inhämta kunskaper. Han anmälde henne först till den

kommunala mellanskolan, där om någonstans fanns det lärare som skulle förstå att bara dotterns utomordentliga förtjänster frigjordes, så skulle hon förskräcka världen med sin lysande intelligens.

... en dotter som enligt hans egen utsaga skulle bli vackrare än Sarons lilja.

Hon klarade inte proven och när beskedet kom tog Färs-Pelle på sig sin bästa cheviotkostym, blankputsade kängorna, snörde celluloidkragen kring halsen och gick till rektorn.

Ingen vet vad som utspann sig bakom den höga ekdörren på rektorsexpeditionen, för ingen vågade lyssna,

men när Pelle kom ut efter en timma såg han ut som han svält ett fång tistlar. Han var blodröd, högröd i ansiktet, mustascherna kunde inte dölja hur de köttiga läpparna skalv, han hade något i ögonen som fick folk att vika åt sidan när han travade den största bruksgatan fram.

Det sipprade ut att rektorn sagt att han inte kunde ta på sitt ansvar att anta en elev, som visade så klena betyg och som vid provningen inte ådagalagt ens de elementäraste kunskaper. Inte för all korv i världen kunde Färs-Pelle köpa en plats åt sin dotter i herrskapsskolan.

Då for Pelle till stan och återvände ännu rödare i ansiktet. Han bodde ett drygt stenkast från närmaste granne, men de som hade öron kunde svära på att Pelle avsåg att gå till kungs för sin dotter. Fast det var löningsfredag satte han sig på tåget och var borta i flera dagar. Väl återkommen såg han glad ut. När hösten kom lämnade han av sin dotter vid stationen och hon sågs inte förrän det drog ihop sig till jul.

De som kunde lägga ihop två och två begrep att Pelle fått in sin dotter på en privatskola, som lovat göra student av henne, också om det skulle kosta mycket pengar. Att den senare iakttagelsen var riktig framgick av det faktum att han utvidgade sin verksamhet. Nu kom han farande mitt i vecorkorna, gjorde resor till grannbyarna, utökade lagret med ägg, smör och ost. Hösten såg honom också som frukt-handlare. Och Färs-Pelle som varit oätkomligt stolt och mest av nåder försåg brukets folk med stekar och fläsklägggar, blev grovt inställsam. Hans basröst dundrade visserligen fortfarande, och kvinnorna lystrade som de alltid gjort när han annonserade att färsen var fin, men de kunde inte riktigt lida att han trugade, uppfordrade, ja, nästan hotade dem som knep hårt om sina portmonnäer.

Färs-Pelle skulle säkert ha klarat sig, och dottern rentav också, men hans blinda traktan efter något som såg ut som en bakvänd upprättelse gick i stöpet, främst därför att han inte lade ner samma omsorg längre på sin korv och sina varor.

Kvinnorna framför Pelles kärra blev färre och färre, inte ens avlöningsfredagarna gjorde han några betydande affärer. Samtidigt blev hans besök på sockensparbanken tätare och folk viskade sinsemellan att han försökt få namn på växlar.

Då hade dottern hunnit göra sin

VINST FÖR HUSHÄLLET

tredje höstresa och om resultatet av den dyrbara skolgången visste man bara att Färs-Pelles humör gått ur led den dag dottern kommit hem med betyg.

Till en början hade Pelle kunnat skylla på omständigheter som han inte kunde påverka. På bruket gaddade herrskapet sig samman. Ville någon utbölning sätta sin telning i den fina skolan, så visste man på förhand att den eleven skulle prestera extra goda resultat för att betyget inte skulle bli flugprickigt av minus och Bc-frågor. Så sa ryktet. Och i stan där de såg ner på dem som talade med lantliga vokaler, där var det också förgjort för den som inte kunde visa upp de rätta stamtavlorna.

Lättjan skaffar sig alltid många försvaret, och det är lättare att kacka på krav än fullgöra dem. Den ende som inte uppfattade att även herrskapsskolor måste tillämpa krav och regler var Färs-Pelle själv. Han anade fanstyg i allt som gick hans dotter emot. Orsaken kunde inte finnas i hennes utrustning. Själv var han ingen dumskalle, själv genomskådade han det mesta av yttlig boklärdom, själv visste han att människorna äter varandra när de kommer åt, men han kunde inte bara

svälja sanningen att den i äkta säng avlade dottern, hon som var hans ögonsten och stjärna, hans nyponros och hans ögons ljus, hans känselspröt i världen, att hon var så obegåvad att hon inte dugde till att gå i skola. Det var som någon bränt in ett märke med glödande järn i hans panna, den tanke som kom för honom i svaga ögonblick, att det barn han burit på sina händer genom örsprång och värk och tandömsning, att hon inte också var ett lysande, gnistrande ljus också i anden.

När det inte längre var lönt att göra den vanliga rundan med den rödmålade kistan blev den store och självsäkre Färs-Pelle folkskygg. Han dög inte ens att skrämja barn med. Han satt mest hela dagarna i finrummets gungstol och vickade fram och tillbaka. Folk började glömma bort honom och han hade svarta funderingar om att gå ut i stallet och ta hästgrimman och hänga upp sig i en bjälke.

I den vevan kom det ett brev från den skola där dottern åt upp surt förvärvade besparingar och andra i hast framskaffade medel, där det stod att hon med hänsyn till de begränsade framgångar hon gjort i sitt arbete inte ansågs behöva återkomma till påföljande termin.

Pelle provade grimmans hållfasthet åtskilliga gånger de dagarna. Och dottern anlände med allt sitt pick och pack. I ett papper som hon inte tordes visa fadern, men som modern förmedlade, stod det att hon hade vissa anlag för slöjd och klädsömnad och att det vore rimligt att hon undergick utbildning i dessa ämnen i stället för att ägna sig åt en skolning, som måste bli bristfällig när hon saknade riktiga förutsättningar för teoretiska studier.

Pelle vandrade som i en oxvandring efter beskedet, åter och åter diagonallade han över finrumsgolvet, svor, knöt nävar, harklade sig som om det satt en växt i halsen.

Gång på gång slog han den väldiga

högerhanden i bordet och svor på att han skulle visa dem. Men vad han skulle visa, vad hans argument bestod i, dög han inte att artikulera.

Till hösten for dock dottern på sylvärlä i stan och inackorderades hos släktingar. Pelle målade om sin kista, knöt ihop gamla kontakter, fick kredit så att han kunde köpa slaktdjur, började på nytt att röka korv, den riktiga sorten utan fusk, den korv som gjort hans namn aktat.

Men det var inte samma självstolta, samma oböjligt sturska Pelle som gjorde fredagsresorna runt bruket. Han var inte längre någon som man skrämde med, inte ens barnen var rädda för honom. Det hände att han sade sin

REVIÖÖR
ger god vigör

Känner Ni Er trött och håglös?
Orsaken kan vara brist på någon av vitaminerna. Då hjälper REVIÖÖR, som har alla 18 vitaminerna i bästa "lättsmälta" form:

A 20000, B1 2800, D3 2000 IE, B2 7,5, B3 30, B4 60, B5 120, B6 6, B13 8, C 400, kolinbit. 600, inosit 125, E 5, H 1,5, K3 10, PAB 1,5, U 5,5 mg, B12 12 γ /100 g.

Bli piggt och "uppåt" pröva REVIÖÖR redan idag

Receptfritt på apotek samt i hälsokostaffärer

AB CARLS-BERGH BIOKEMISK OCH FARMACEUTISK FABRIK GÖTEBORG 47

extra låga garnpriser

Med garn från oss stickar/virkar Ni de trevligaste plagg, i höga kvaliteter, till lägre priser!

Välj bland marknadens törnämsta märkesgarn:

Harmoni, Harpun, Sesam, Mistral, Safir, Hockey, Rapsodi, Palett, Crybell, Hux-Flux, Prisma Crylor m. fl. LICOL, franskt modegarn, till SPECIALPRIS.

trivsamt hobby!
lönsamt hobby!

GRATIS
Färgprover och folder på senaste modeller. Sänd in kupongen till

PER EKSTRÖM
Garn AB
NÄSSJÖ
ORDETEL. 0380/13295

Ert namn .....

adress .....

oförytterliga mening om skolmästare, men det var inget salt i hans ord, ingen förgörande styrka.

Han såg sig många gånger i den spegel där man får veta sanningen och den kunskap han lade till de andra gjorde att det blev ett stäv efter honom.

Moderskärlek är störst, faderskärlek är blindast.

Efter den insikten, åskådliggjord en löningsfredag inför allt kvinnfolk när det blev tal om kärlek, slapp han också sitt öknamn. En yngre generation kände honom bara som Slaktar-Pelle, ett riktigt namn på den som kan hantera en kniv så att det svischar kring eggen och som också har rysligt bra hand om djur. Och som får en korv uppkallad efter sig.

■ GLÄDJEN OCH ...

Forts. fr. sid. 6

Det är enligt min mening ett slags efterhandsförklaring, som inte håller streck. Jag såg alldeles för många viljestarka, livshungliga och glada människor obönhörligt duka under för att tro på en sådan förklaring. Och jag såg tvärtom viljesvaga, dystra pessimister, som inte talade om annat än att deras läge var utsiktslöst, att livet var orättvist och meningslöst, riktiga döddansare, läka ut stora fel och bli friska.

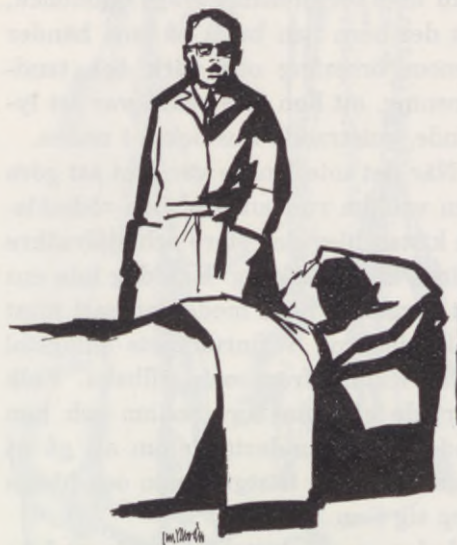
Nej, med de nya medicinernas inträde i slutet av 40-talet vände sig bladet, och den gamla lungsotarpsykologin, som presterat så många galenskaper, kunde definitivt kastas på den medicinska kuriosans hiskeliga skräphög.

De nya medicinerna åstadkom, vad som tidigare skulle ha kallats underverk, men som inga förböner eller signerier lyckades åstadkomma. Före upptäckten av streptomycinet dog praktiskt taget alla som drabbades av tuberkulös hjärnhinneinflammation. Jag upplevde ett par fasansfulla fall med förvirringen och de ohyggliga smärtorna och den ofrånkomliga döden som den barmhärtige överläkaren påskyndade med morfin.

Så kom streptomycinet, och jag fick för första gången se en person, drabbad av tuberkulös hjärnhinneinflammation, räddad till livet undan en tidigare ofrånkomlig död. Det var som att se en giljotin som genom ett under plötsligt hejdad mitt i sitt fall. Jag tror att man på nära håll måste ha upplevt kamraters hemska död för att förstå det oerhörda i det som då skedde.

Jag underkänner inte glädjens, livsviljans, det goda humörets betydelse. Men de är lika viktiga för den friske som för den sjuke. Vi känner oss alla må bättre, känner oss bättre till mods i en god och glad atmosfär. En sjuk människa är ofta mycket trött, och då är det naturligtvis för hennes trivsel viktigt, att hon omges med vänlighet, värme och uppmuntran. Dystra tankar och nedslående betraktelser kan hon producera själv. Det bedrövliga är att alltför många som slår sig ned vid en sjukbädd känner sig manade att av en eller annan dunkel anledning bidra till den produktionen.

Om jag lärt mig något av många års sjukdom och fem år i sjuksängar — vilket jag är i hög grad tveksam om — så är det att glädjen finns överallt, att glädjeämnen dyker upp till och med

under de dystraste förhållanden. Och att man aldrig skall förlora hoppet. Hade jag varit klok, när jag blev sjuk, skulle jag inte ha inriktat mig på många års sjukdom, som jag först gjorde, utan inriktat mig på en så normal tillvaro som möjligt, förkovrat de kunskaper jag hade, ställt in mig på att på nytt komma i arbete igen på ett eller annat sätt. Det tog flera år innan jag kom underfund med det.

Det berodde väl också på en viss bekvämlighet och på att jag ingalunda hade någon stark vilja. Snarare tvärtom. Kanske var det lika bra. Ty jag har tyckt mig finna att en stark vilja för en sjuk människa lika mycket och kanske mer kan vara av ondo som av godo, därför att den gärna driver henne att arbeta långt över vad de klena krafterna medger. Och så kommer bakslagen. Men det är en svår situation och ett nästan olösligt problem med alldeles för många obekanta.

Säkert är att man aldrig kan vara nog vänlig, nog överseende och nog

uppmuntrande mot sjuka och särskilt långvarigt och svårt sjuka människor. De behöver all glädje och de behöver allt mod. Även de som själva är klart medvetna om att deras slut är nära förestående är ändå tacksamma mot dem som uppmuntrar och skänker hopp och tycker nästan alla mycket illa om dem som tror sig kallade och skickade att "säga sanningen", de må sedan vara läkare eller lekmän, anhöriga eller vänner.

Vi behöver alla få möta en trevlig och trollkunnig lappgumma, som jag hade turen att få göra den svåra tiden före julen 1941.

■ HJÄRTAT HAR ...

Forts. fr. sid. 8

Att gjuta sitt hjärteblod har ju i alla tider varit liktydigt med högsta grad av självupppoffring. Det var inte för intet som de gamla nordmännen blandade blod med varandra när de ingick fostbrödralag.

I vår tid "blandar man blod" genom att vid skilda livshotande tillfällen företa vad vi kallar blodöverföring. Det gjorde man för all del i gamla tider också — ja, man överförde till och med djurblod till människor. Den sistnämnda metoden misslyckades alltid, medan det däremot hände att blodöverföringar från människa till människa lyckades mer eller mindre bra. Först genom österrikaren Karl Landsteiners revolutionerande upptäckter rörande de röda blodkropparnas olika agglutinationstendens och den härav tillkomna uppdelningen i blodgrupper, kom man in på nya och fruktbara vägar i kampen för "livssaftens" behållande.

Digitalis hör fortfarande till de viktigaste hjärtmedicinerna. Men många nya har tillkommit, och vi har dessutom fått elektrokardiografen, det konstgjorda hjärtat, en rad geniala operationsmetoder, förbättrade röntgenmetoder m. m. till hjälp för att hålla "härskaren över alla ämbetsmän" vid liv.

Under senare tid har det också börjat talas en del om hjärttransplantationer. Enligt dr Adrian Kantrowitz vid Maiminides Hospital, Brooklyn, New York, kommer det dock att dröja mycket länge innan något sådant kan utföras på en människa. Det mångomtalade Michael de Bakeys artificiella hjärta är, säger han i en intervju i början av innevarande år, inte avsett som något varaktigt organ utan endast som

ett temporärt hjälpmedel för en patient i trängande behov av hjälp.

Doktor Kantrowitz har under de senaste tolv åren varit aktivt engagerad på detta forskningsområde. Tillsammans med sin bror, dr Arthur Kantrowitz, har han utarbetat den s. k. "Kantrowitzka ventrikeln", vilken som en invärtes protes fästes vid patientens hjärta så att den leds förbi aortabågen och utför den vänstra ventrikelns funktion, dvs. ungefär 85 procent av hjärtats arbete. Denna hjälpapparat hålls i funktion med en luftpump som är fäst vid en elektronisk förstärkare.

Tillsammans med Adrian Kantrowitz har en annan läkare, Tetsuzo Akutsu, utarbetat en apparatur med vilken hjärtat har transplanterats på 21 hundar, vilka dock inte kunnat hållas vid liv i mer än 27 timmar.

"Det är", säger Adrian Kantrowitz, "inte bara fråga om att pumpa blod. Det artificiella hjärtat måste svara mot kroppens *alla* behov. Det måste kunna fungera elastiskt, kunna öka eller minska takten, och man stöter ännu så länge på oöverstigliga svårigheter. F. n. måste det konstgjorda hjärtats energikälla placeras utanför kroppen, och detta är självfallet inte tillfredsställande. Men för att lösa problemet behövs väldiga penningssummor. Mot bakgrund av de ofantliga anslag som beviljas rymdforskningen anser jag dock att staten inte borde skylla på penningbrist. Om den medicinska forskningen bara finge en ringa bråkdel av de miljardbelopp som spenderas på interplanetariska projekt, så skulle man förvisso kunna rädda massor av människoliv."

Naturligtvis har dr Kantrowitz rätt när han konstaterar att fabulösa summor går till rymdprojekten. Men det bör i sanningens namn också framhållas, att amerikanska staten årligen anslår ca 750 miljoner kronor för forskning avsedd att förebygga hjärtsjukdomar samt till att förbättra behandlingen av sådana. Till jämförelse kan nämnas, att ett så stort land som Frankrike endast anslår 4,5 miljoner för samma ändamål!

Men låt oss återknyta till kineserna. Inte de gamla, utan dagens. På Medicinska Högskolans sjukhus i Shanghai utförde man i juli 1965 en komplicerad hjärtoperation, varvid man för första gången ersatte klaffen mellan vänstra hjärtkammaren och hjärtförmaket med en konstgjord kulventil.

Vid ingreppet opererades trettiofyraåriga Hsu Shu-pao som under femton

års tid lidit av en reumatisk hjärtåkomma (hon hade under de senaste fyra åren varit helt bunden vid sängen). Hon var i januari innev. år helt frisk. Alla symtom på den kroniska sjukdomen, inkluderande hjärtklappning, andningssvårigheter och blodhostningar var försvunna och hon var kapabel att ta långa promenader utan att känna sig trött efteråt.

Den artificiella klaffen består av en liten kula, tillverkad av ett speciellt material som är beständigt mot syror, alkaliska ämnen och hetta. Kulan ligger i en ram av rostfritt stål.

Då operationen var klar började hjärtat arbeta igen och kulklaffen öppnades och stängdes automatiskt vid varje hjärtslag och hindrade effektivt blodet att strömma i fel riktning.

Ramen runt kulan skall enligt företagna prov kunna tåla en belastning på fem kilo utan att deformeras och kan således utan svårighet uppta det ändrade trycket under varje pulsslag. Genom långvariga experiment har man kommit till det resultatet att kulan kan öppna och stänga ventilen utan att någon förslitning skall kunna förmärkas.

Innan operationen utfördes hade man gjort en lång serie lyckade experiment med djur.

Naturligtvis bör vi alla, vare sig vi är vetenskapsmän, poeter, präster, dramatiker, konstnärer eller "vanliga" människor, försöka leva så att vi håller vårt hjärta friskt. Men inte friskt i enbart fysisk mening, även om detta är väsentligt nog. Fysisk hälsa föder icke sällan andligt högmod — det har både vismän och tokar haft rikliga tillfällen att notera. Den fine finlandssvenske skalden Arvid Mörne skriver så här:

REVIGÖR ger god vigör

Känner Ni Er trött och håglös?
Orsaken kan vara brist på någon
av vitaminerna. Då hjälper RE-
VIGÖR, som har *alla* 18 vitamin-
erna i bästa "lättsmälta" form:

A 20000, B1 2800, D3 2000 IE, B2
7,5, B3 30, B4 60, B5 120, B6 6,
B13 8, C 400, kolinbit. 600, inosit
125, E 5, H 1,5,
K3 10, PAB 1,5,
U 5,5 mg, B12
12 γ /100 g.

Bli pigg och
"uppåt" prova
REVIGÖR redan
idag

Receptfritt på apotek
samt i hälsokostaffärer

AB CARLS-BERGH BIOKEMISK
OCH FARMACEUTISK FABRIK
GÖTEBORG 47

Öva dig, hjärta, träget
i mycken ödmjukhet!
Tanken vandrar så många mil,
men målet blott hjärtat vet.

Tanken strider så mången strid
för sin äras och storhets skull.
Öppna dig, hjärta, för solen
som ett blomster i jordens mull.

Tanken spinner så fin en tråd
till skimrande spindelvävar,
som brista, när genom rummet
Det Okändas ande svävar.

Tanken som en Grottekvarn
beständigt mal och mal.
Varför skänka hans skatter
knapp glädje och bittert kval?

Jorden våndas i natt och nöd.
Varför, är ingen som vet.
Öppna dig, sökande hjärta,
i andakt och ödmjukhet.

Den kinesiska tänkaren Lao-tse, som var verksam på 500-talet f. Kr., och i många avseenden kan betraktas som den märkligaste av Kinas klassiska filosofer, formulerar i verket "Tao Te King" följande deklARATION:

Det finns ett ting, vars verkan är
hemlighetsfull.

Innan himmel och jord fanns, så fanns
detta.

Så stilla! Så ensamt!

Allena står det och ändrar sig icke.

I cirkel går det och blottställer sig icke.

Man kan kalla det världens moder.

Jag känner icke dess namn.

Jag ger det beteckningen "mennigen".

Mödosamt ger jag det ett namn och
kallar det "stort".

Stort, det betyder: alltid i rörelse.

Alltid i rörelse, det betyder: oändligt.

Oändligt, det betyder: slutet i sig självt.

'Det finns mycket mellan himmel och jord', får vi senare veta hos Shakespeare, och vi får av moderna fysiker, kemister, medicinare, astronomer, astrofysiker och representanter för olika religioner ofta höra att vad som behövs i dagens plågade värld inte bara är tekniska och vetenskapliga "fullkomligheter" — vi behöver förvisso också *hjärta* i det ordets vidsträcktaste och djupaste betydelse.

"Hjärtat frambringar vishet och kunskaper" — så var det de gamla kineserna sade. Vi kan, mitt i kärnkrafternas och datamaskinernas tidevarv, ha anledning att dagligen begrunda orden.

HÖGSTA KVALITET

KALK

för olika
industriella ändamål

1898
ULLSBERGS
KALK A/B

RÄTTVIK

0248/172 00

tänk
efter
före

FOLKSAM
försäkrar

Status

är mycket
mera än ett julnummer.

1968 fyller Status

30 år

som språkrör för de
sjukdomsdrabbade.

Följ aktuell medicin
och socialpolitik

genom att

▶ prenumerera på

Status

hela jubileumsåret 1968!

Prenumerationspris:

helår 20:—, halvår 11:—

Postgiro 95 00 11

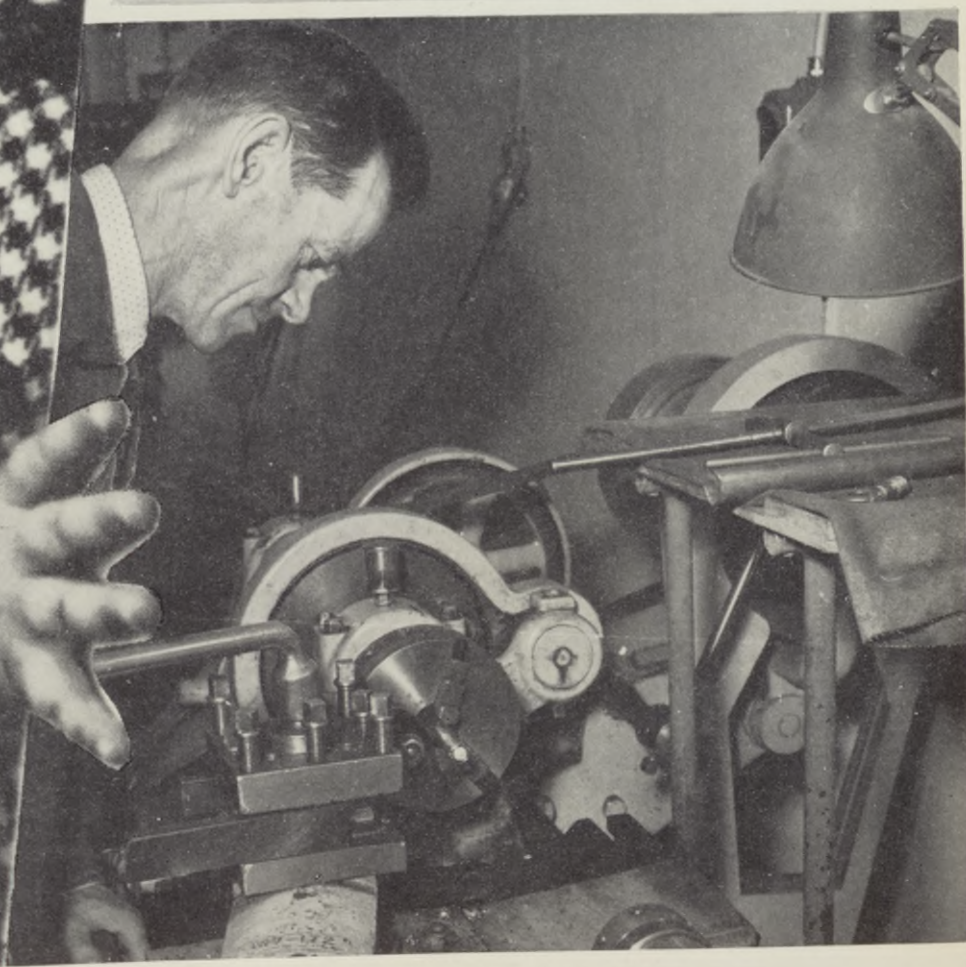

Status

GOTT NYTT ÅR
OCH FRISKA
TAG!

RYA - NYHET!

lättare att knyta med sammanspolat garn på mönsterritad botten!

Jimeco
RYOR & HEMSLÖJD AB
BOX 55050, BORÅS 5
ORDERTEL. 033/12 88 30

Jimeco – först i Sverige med sammanspolat garn i RYA-satsen. Trä nålen och knyt – utan att nysta eller blanda garnet själv!

3 förnämliga RYA-kvaliteter till erkänt LÅGA PRISER!

JIMECO PERSISK RYA

– färdigblandat av:
3 eller 4 trådar äkta
PERSISKT GARN

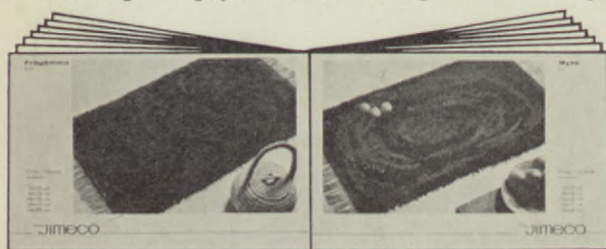
JIMECO BISON TWISTELIN

– färdigblandat av:
2 trådar äkta
PERSISKT GARN,
2 trådar specialvinnat
ULL-GARN samt 6 trå-
dar LIN-GARN

JIMECO BISON TWIST

– färdigblandat av:
2 trådar äkta
PERSISKT GARN
samt 3 trådar special-
vinnat ULL-GARN

För endast 1:50 i frimärken kan Ni rekvirera vår senaste RYA-katalog i färgtryck! Beställ katalogen redan i dag!

Från **JIMECO RYOR & HEMSLÖJD AB**

BOX 55050, BORÅS 5 - ORDERTEL. 033/12 88 30

beställer jag **JIMECO RYA-katalog** i färg, mot kr 1:50 i frimärken.

Namn .....

Adress .....

Postadress .....

Pris 3:—